

Mira Kolar-Dimitrijević

Zagreb

UDK 37-05 Sudeta, M.
37(497.5)“1914-1945”

Primljeno: 2005. godine

Pregledni članak

PRILOG BIOGRAFIJI UČITELJA MATE SUDETE (1896. – 1988.)

Mate Sudeta je učitelj kroz čiji se život i rad odražava život jednog učitelja u prvoj polovici 20. stoljeća. Završivši Učiteljsku školu u Zagrebu, dobivao je premještaj iz mjesta u mjesto; svugdje gdje je radio ostavio je značajnog traga u novinama i časopisima, pišući o povijesti istaknutih učitelja ili školama, pa zahvaljujući njemu imamo prvu objavljenu povijest školstva na području koprivničkog kraja, napisanu sistematski i uz pomoć suradnje s brojnim učiteljima u Hrvatskom učiteljskom društvu za grad i kotar Koprivnicu, koja je znatno proširila spoznaje do kojih je tadanje učiteljstvo moglo doći preko “Građe za povijest školstva u Hrvatskoj i Slavoniji” Antuna Cuvaja. To je vjerojatno i utjecalo na odluku vlasti da ga četrdesetih godina dvadesetog stoljeća uvrsti u skupinu onih koji su određivali odnosno pratili premještanja učitelja, ali ni sâm nije izbjegao sličnu sudbinu učiteljske elite u Hrvatskoj; ovaj rad daje dobru mogućnost da se na principu jednog uzorka, jednog istaknutog i marljivog učitelja kakve je davala hrvatska sredina spozna kako je učiteljstvo proživljavalo velike muke u četiri politička sistema u jednom preteškom vremenu. Iako poznatiji kao brat lirskog pjesnika Đure Sudete kojemu je mnogo pomogao u afirmaciji, Mate Sudeta se potvrdio i kao povjesničar školstva, ali i kao pjesnik i novinar i kao voditelj učiteljstva u Podravini.

Ključne riječi: *Sudeta, Mate, biografije, učitelji, povijest školstva, Hrvatska, 1914.-1945.*

Povijest naših prostora u 20. stoljeću izvanredno je složena. Stavljajući u prvi plan ratove koji su vođeni radi gospodarskih razloga, mi zaboravljamo i zapostavljamo našu prosvjetnu povijest na kojem smo području, zahvaljujući osnovama rada crkvenih redova, postigli kvalitetnu razinu koju smo pokušavali uzaludno zadržati i poslije 1918. godine, kada politika ustupa mjesto stručnosti.

Ono što su Židovi učinili za gospodarstvo u Hrvatskoj u razdoblju od 1873. do 1941., to su učitelji učinili za hrvatsku prosvjetu i kulturu, njegujući i održavajući najveće vrijednosti jednog naroda: kulturnu baštinu i jezik. Da bi ispunili tu zadaću, često

su morali pribjegavati raznim oblicima rada: pričama i basnama, satiri, muzici, pjesmama i pjevačkim društvima. Upravo stoga taj nam je rad tako bogat, živ i dugotrajan.

Povijest učitelja Mate Sudete to pokazuje. Mato Sudeta bio je prisutan na hrvatskim prostorima cijelo 20. stoljeće i premda je imao mnoge sposobnosti, sâm nije imao sreće da bude zabilježen ni u povijesti, ni u publicistici, ni u povijesti školstva, nigdje, iako je cijeli život radio marljivo i predano kao hrvatski učitelj. Jedino što je ostalo zabilježeno je njegova povezanost s bratom Đurom Sudetom, kojemu je pomogao da pristojno boluje, odboluje i umre i da mu djela ne ostanu neobjavljena. Čini se gotovo da je on preko Đure prenosio poruke o tragičnom stanju hrvatskog naroda. Priča *Mor* Đure Sudete je primjer takvog rada, poruka beznadnosti, kao i mnoštvo lirskih pjesama protkanih kršćanskim porukama, što je odgovaralo i biću samog Sudete s vjerovanjem u zagrobni život i katoličkoj crkvi, koja ga je gotovo uzela u svoju zaštitu.

Mate Sudeta nije bio te sreće. On je živio 92 godine i morao je proći kroz sve bure i oluje dvadesetog stoljeća, a njegov život je prvorazredan primjer života takvog učitelja i mislim da nam ovo današnje vrijeme demokracije i liberalizma pruža mogućnost da o tome progovorimo slobodno, objektivno i pošteno. Mislim da se radi povijesne istine neke stvari više ne mogu i ne smiju tajiti.

Mate Sudeta rođen je u Staroj Ploščici kraj Bjelovara 9. rujna 1896., a umro je u Zagrebu 13. prosinca 1988. Njegovi roditelji Filip i Marija rođ. Palić imali su još dva sina: Ivana koji je ostao na zemlji i Đuru koji je završio učiteljsku školu i nakon kraćeg učiteljevanja u Virju 1927. bio istaknut lirski pjesnik o kojem se mnogo pisalo u našoj literaturi.

Mate je završio četiri razreda osnovne škole u svom rodnom mjestu. Zatim je završio četiri razreda klasične gimnazije u Zagrebu.¹ Godine 1911. upisao je Učiteljsku školu u Zagrebu, koja je bila u Medulićevoj ulici 33, ali je za vrijeme rata u njoj bila vojska, pa je ispit zrelosti 1915. polagao u Ilici 83 koja je građena kao škola i internat za slijepe i gluhe.² Mate je položio ispit zrelosti 1915. godine s odličnim uspjehom usprkos izvanredno teškoj i mukotrpnom školovanju, pa se jedno vrijeme hranio i u Društvu čovječnosti, a nešto mu je laganije bilo 1914. i 1915. kada je dobio 729 kruna stipendije od Zemaljske vlade Hrvatske i Slavonije.³

Dobio je 1. rujna 1915. zaposlenje privremenog učitelja na nižoj pučkoj školi u Ilovskom Klokočevcu odlukom podžupana Lugarića iz županijske oblasti u Bjelovaru.⁴ Plaća mu je iznosila 900 kruna, a za stanarinu je dobivao 240 kruna. Skupljao je novčane darove za invalide 16. pješadijske pukovnije tijekom 1916. godine. Na vlastitu molbu premješten je naredbom od 17. travnja 1917. u Gradec kraj Vrbovca, ali je u tu službu nastupio tek 27. lipnja 1917. s plaćom od 1200 kruna.

¹ Državni arhiv u Zagrebu, Klasična gimnazija, Imenik 1907/1908. - Imenik 1910/11.

² U Zagrebu je 7. lipnja 1975. Mate Sudeta slavio 60-godišnjicu mature i od 62 upisanih pojavilo se samo 9 – Zlatko Špoljar, Ivan Prates, Adam-Stjepan Križanić, Dragan Strgar, Rudolf Tomek, Vjekoslav Ferk, Mijo Vinceljak, Zvonko Haraminčić i Mate Sudeta, dok su se trojica: Ernest Budak, Luj Malnar i Ljudevit Tomašek ispričali. (*Spomenica Mati Sudeti 1896-1956.*, str. 41. U posjedu obitelji Sudeta.)

³ Učitelj Ivan Barterski unio je u *Spomenicu Mate Sudete* 31. svibnja 1974. svoja sjećanja na rad Učiteljske škole tijekom Prvog svjetskog rata. (Spomenica se čuva u obitelji Sudeta-Pekić u Zagrebu.)

Stalnost u službi je dobio 9. listopada 1917. položivši s odlikom praktični ispit pred sedmeročlanim povjerenstvom kojemu je na čelu bio Mišo Krkljuša, ravnatelj Učiteljske škole u Zagrebu, a od strane crkve msgr. Stjepan Korenić, kanonik. Odmah mu je povišena i plaća na 1400 kruna. Bio je u tom vremenu već učitelj u Gradecu kraj Križevaca na glavnoj pruzi Koprivnica – Zagreb, koje se mjesto smatralo poželjnim mnogim učiteljima, pogotovo stoga što je ovdje bila i prva domaćinska škola, a i Križevci su bili znatno kulturno središte čitavog kraja. Tu je došao u doticaj sa Stjepanom Pavunićem, župnikom u Vrbovcu, koji je bio pravaški zastupnik u Hrvatskom saboru, i koji je aktivirao čitav kraj kod priređivanja procesija i prikaza Kristove muke, pa je vjerojatno i utjecao na to da je 11. ožujka 1919. Mato Sudeta dobio namještenje u Koprivnici. Popularni svećenik Stjepan Pavunić (Virje, 13. VIII. 1875. - Virje, 7. III. 1959.) bio je premješten iz Vrbovca u Koprivnicu kako bi umanjio utjecaj starokatolika, koji su na čelu sa svećenikom i političarom Stjepanom Zagorcem postali na tom području toliko jaki da su ugrožavali katoličku crkvu.⁵

Tako su se Mate i Zlata Sudeta, kojima se sin Berislav rodio 1918. godine, našli u Koprivnici, gradiću koji je krajem 1918. postao pogranični grad prema Mađarskoj. Mate nije bio politički opredijeljen, već je surađivao sad s jednim sad s drugima, ali uvijek tako da je to bilo u interesu stanovništva Koprivnice. Njegove simpatije za Milu Starčevića odvele su ga u krug Hrvatske zajednice, ali videći slabost ove građanske stranke počeo je surađivati na prosvjetnom radu s Hrvatskom seljačkom strankom, odnosno dr. Rudolfom Horvatom. Kada je pak Stjepan Radić priznao Vidovdanski ustav i monarhiju, priklanja se Hrvatskoj federalističkoj seljačkoj stranci, da bi onda poslije 1929. surađivao s grupom koju je u Koprivnici vodio dr. Vlado Malančec, a koja je smatrala da se kvalitetni stručni kadrovi trebaju uključiti u upravljanje i voditi Jugoslaviju prema izlasku iz društvene i gospodarske krize. Međutim, Mate Sudeta nikada nije bio političar, ali možemo reći da je politika ipak utjecala na njegov položaj u prosvjeti. On je radio za dobro učitelja i djece, a u okviru postojećeg sistema, tj. radom u Hrvatskom učiteljskom društvu, društvu Dom i škola, Crvenom križu, na prosvjetnim i muzičkim manifestacijama, na vatrogasnim priredbama, prilagođujući se prilikama i vremenu.

Možda je ponajviše bio aktivan u radu lokalnog učiteljskog društva, pišući tu i tamo u novinama izvan Koprivnice, premda je u odnosu na stanje prije 1918. pedagoški tisak poslije 1918. bio znatno reduciran, siromašniji i pod dosta strogom cenzurom prvih godina, te se zapravo i nije imalo gdje pisati.⁶ Naime, Mate Sudeta je od 1921., kada se Jugoslavensko učiteljsko društvo odvojilo od Saveza hrvatskih učiteljskih društava,

⁴ Mato Božićević, *Od Garića do Ilove i Česme*. Monografski prikaz o narodnim, vjerskim, prosvjetnim, gospodarskim i higijenskim prilikama u srezu garešničkom. Vlastita naklada, 1938., pod br. 21 o Mati Sudeti.

⁵ M. Kolar-Dimitrijević, Vrbovački župnik Stjepan Pavunić, *Vrbovečki zbornik*, Vrbovec, 1995., str. 76-87. Vidjeti i: Milivoj Kovačić, *Stjepan Pavunić - Virovac, Vrbovečki i koprivnički župnik*, Koprivnica 2001.

⁶ Vladimir Strugar, Časopisi za odgoj i izobrazbu u Hrvatskoj u XX. stoljeću, *Anali za povijest odgoja*, vol. 2, Zagreb, 2003., str. 228. Obavijesti o radu pojedinih učiteljskih društava često se nisu ni potpisivali, kao što je to slučaj s člancima Sudete u Hrvatskom učitelju koji je počeo izlaziti 1921.

pa do 1931. bio pristaša ovog potonjeg, te je na godišnjim skupovima vodio zapisnik zajedno s Ladislavom Beržekom iz Slavonske Požege. On je bio na čelu lokalnog koprivničkog učiteljskog društva te je radio kao blagajnik društva 1925. – 1927., odnosno bio je član uprave Hrvatskog saveza učiteljskih društava kojemu je na čelu bio Ivan Tomašić.

Taj rad nije bio lagan. Naime, Koprivnica je krajem 1918. postala pogranično mjesto preko kojega se odvijao jedini željeznički promet prema Mađarskoj izuzev Maribora i Subotice. U Koprivnici je bila stacionirana jaka pogranična straža, ali je i šef redarstva strogo kontrolirao i ponašanje građana i dolaske stranaca.

Kao reakciju na ponašanje Pribičevićevih demokrata Koprivnica je imala jaku podružnicu Hrvatske zajednice, te je i Mato Sudeta prišao ovoj građanskoj grupi. Uključio se u uređivanje tjednika Mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika *Podravski glasnik*, radi čega je bio već 1920. napadnut u zagrebačkoj *Riječi* koju su uređivali Pribičevićevi demokrati. Došao je radi svog pisanja i pod istragu i osjećao se - kako sam piše - stalno nesigurnim i ugroženim zbog političkih denuncijacija režimskih ljudi koji su čistili učiteljske i sudske redove od politički nepodobnih osoba. Tuži se da je 1924./25. bio pod redarstvenom paskom, što znači da je došao pod udar Obznane koja je u to vrijeme primijenjena na Hrvatsku republikansku seljačku stranku Stjepana Radića, kao i 1920. na komuniste, ali potvrđuje i da je Mato Sudeta bio dobar i s Radićevcima i sa Zajedničarima. U 1926. ponovno je bio denunciran jer nije klicao: "*Živio njegovo veličanstvo kralj Aleksandar I.!*" prilikom prolaska kralja kroz Koprivnicu.

Sudeta je svoje najbolje koprivničko razdoblje imao 1922. godine. Boravio je 1922. četrnaest dana u Čehoslovačkoj kako bi se upoznao s tamošnjim školstvom, i vjerojatno je onda ta iskustva pokušao primijeniti i na koprivničkom području, a držao je i brojna predavanja učiteljima.

Poslije Vidovdanskoj ustava 1921. više nije postojala opasnost za postojanje Karađorđevićeve Kraljevine SHS koja je bila međunarodno priznata i iznutra prividno stabilizirana; politički je pritisak ponešto popustio, ali su i dalje osobe koje su pokazivale sklonost k liberalizmu bile pod paskom. Mate Sudeta je 1921. preuzeo uredništvo tjednika *Podravski glasnik*, ali je zbog nekoliko članaka, koji su se vlastodršcima i policiji činili sumnjivima, napustio uredništvo. Međutim, denuncijacije protiv njegovog rada, koji je uvijek imao u sebi i notu humora, nisu prestajale. Bio je izložen tako žestokim prijetnjama i neugodnostima da se požalio ministru dr. Šurminu 1921. godine. Živio je u strahu da ga neće premjestiti u neki daleki zabitni kraj, a osobito se bojao odvajanja od supruge Zlate rođ. Mihoković, koja je bila učiteljica u Koprivnici i autorica knjige *Velika građanska kuharica* (Koprivnica 1922.), ali i od sina Berislava, rođenog 1918. godine.

Dosta piše, pa 1922. objavljuje u knjigotiskari Vinka Vošickoga zbirku lirskih pjesama *Erotika*, a i mnogo drugih stvari sve do 1929. godine.⁷ Piše članak *Kratak prikaz*

⁷ Mira Kolar-Dimitrijević, *Podravski trolist: učitelji Đuro, Mate i Zlata Sudeta. (Povezanost braće Mate i Đure Sudete, učitelja, pjesnika i književnika.) Podravski zbornik 31, Koprivnica, 2005. (u tisku).* Mate Sudeta je objavio i članak *Kratak historijat nekadašnjeg Hrvatskog sokola (Koprivnički Hrvat, 1929., br. 16).*

o životu i radu koprivničkog učitelja Đure Estera⁸, te se ponovno vraća na biografiju učitelja Estere 1932. godine.⁹ Prema nekim indicijama prevodio je i putopisne romane Karla Maya za Vinka Vošickog, ali surađuje u mnogim listovima, pa Mato Božićević piše da je surađivao u *Hrvatskoj prosvjeti*, *Luči*, *Novoj školi*, *Hrvatskom učiteljskom domu*, *Jutarnjem listu*, *Večeri*, *Hrvatu*, *Hrvatskoj straži*, *Narodnoj politici* i *Hrvatskom listu*.¹⁰

Međutim, namještanje bolesnog Đure Sudete na virovskoj građanskoj školi 1923. ponukalo je Matu da vodi posebnu brigu za mlađeg brata. Vodi brigu da se Đurini radovi tiskaju, pa su se pritom dogodile i neke stvari koje danas treba ispraviti. Tako je nedovršenu fantastičnu pripovijest *Koprivnica za 1000 godina*, koja je izlazila krajem 1925. i početkom 1926. godine u koprivničkim novinama Mate Ujević pogrešno pripisao Đuri Sudeti. U svojoj bilježnici koja nosi naslov *Glas iz groba Mate Sudeta* potvrđuje autorstvo te priče napisom na strani: “*krivnjom dra Mate Ujevića donesen jedan njezin dio - kao da ga je pisao umrli Đuro Sudeta*” pa je onda to dalje preuzimano i tako je nastala pogreška u bibliografiji Đure Sudete.

Od 1926. bavi se još intenzivnije poviješću koprivničkih škola. Godine 1926. objavljuje članak *Iz povijesti koprivničke škole*; neke članke je potpisao punim imenom, a neke pseudonimom Estote Sunto.¹¹

Godine 1928. bio je urednik prvih dvaju brojeva *Hrvatskog kola* koje je počeo izdavati u Koprivnici; iako urednik nije bio označen, Mate Sudeta je ustvrdio da je to bio on.¹² Vrijeme šestosiječanjske diktature i zabrana hrvatskog imena u imenu učiteljskog društva pogodila je Matu Sudetu i on se s time teško mirio. Radi na izradi povijesti škola i učitelja u Koprivnici i koprivničkom području, a po uzoru na *Građu za povijest školstva* Antuna Cuvaja, koji je bio Bjelovarčanin. Bio je to svakako veliki zahvat za mladog učitelja s kojim se Mate Sudeta uspješno nosio i obavio nešto što bismo mi danas nazvali projektom. Koristio je spomenice, dokumentaciju škola, ali i anketirao pojedine učitelje. Godine 1931. objavljuje rad *Povijesni podaci o postanku i razvoju osnovnog školstva u Koprivnici*¹³, a 1932. *Građu za povijest osnovnih škola sreza Koprivnice*.¹⁴ Objavljuje i članak *Prilozi za historijat koprivničkog novinstva*.¹⁵ Čini se da je objavljivanje ovih članaka s opisom što se događalo s učiteljskim kadrovima mnogima zasmatalo, jer je ukazivalo na umiješanost politike u prosvjetu, a zatvaranje koprivničke gimnazije 1931. toliko je uzburkalo političku scenu da su Sudetu vlasti premjestile u Berak, pa su ga na traženje koprivničkog senatora i gradonačelnika

⁸ *Koprivničke novine*, 1., 3. I. 1926.

⁹ *Podravske novine*, br. 14-16. od 9. IV. do 23. IV. 1932.

¹⁰ Zapis u bilježnici Mate Sudete *Glas iz groba*, str. 73. (Ostavština Mate Sudete kod obitelji Pekić).

¹¹ *Koprivničke novine*, 1926., br. 33.

¹² Isto, str. 71.

¹³ *Podravske novine*, 1931., br. 17-28, 30-35, 51, te 1932., br. 1, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 14.

¹⁴ Isto, 1932, br. 21, 26, 27, 34, 36, 38, 41, 47 i 48. Objavljeno pod pseudonimom Estote Sunto. Obrađuje škole u Botinovcu, Drnju, Bregima, Delovima, Glogovcu, Gotalovu. Povijest školstva Podravine namjerava izraditi dr. Dragutin Feletar. On je već neke dijelove o povijesti školstva objavio u *Podravskom zborniku*.

¹⁵ *Podravske novine*, 1932., br. 15-26. i br. 33.

Malančeca ponovno vratile u Koprivnicu, da bi ga ipak 30. studenoga 1932. umirovile, jer da nije s dovoljno "zahvalnosti" dočekao na čelu učiteljske organizacije kralja Aleksandra Karađorđevića prilikom njegovog posjeta Koprivnici.

No Mate Sudeta se ipak osvetio svojim neprijateljima objavivši zapiske *Glas iz groba* pod imenom S. F. Matheaux (dakle Sudeta Franjin Mate).¹⁶ U ovim zapisima on otkriva naličje građanstva Koprivnice u tom vremenu, i vlastodršci su se pobojali da Sudeta i o njima ne počne pisati, pa su zaustavili izlaženje ovog fantastično-satiričnog romana u *Podravskim novinama*. Položaj u koji je Mate Sudeta došao ovim umirovljenjem sa 17 godina službe stavilo ga je u nezavidnu situaciju. Čini se da do 1935. tu i tamo nešto radi na Zanatskoj školi u Koprivnici, ali to nije bilo dovoljno za pristojan život.

U 1935. završio je ferijalni tečaj za nastavnike zanatskih škola, misleći da će mu to pomoći da se vrati u nastavu, a čini se i da je glasao za Bogoljuba Jeftića kao i svi državni činovnici. To se i desilo, pa 1935. opet radi na Državnoj narodnoj školi u Koprivnici, s tim da je odredbom načelnika Odjeljenja za osnovnu nastavu Branka Magaraševića 6. rujna 1936. bio premješten u Beograd za učitelja državne narodne škole u Beograd, zapravo bio je namješten u Odjeljenje za narodne škole Ministarstva prosvjete gdje su trebali neku osobu koja bi mogla voditi evidenciju o premještanjima i namještanjima učitelja na području Savske banovine, a Mate Sudeta kao politički neutralna osoba bio je za taj posao dosta poželjan. Njegovo zaposlenje u Beogradu trajalo je do 4. ožujka 1939., i očito je da s padom vlade Milana Stojadinovića i Mate Sudeta postaje u Beogradu nepoželjan.

Naime, od prvog dana rada u Ministarstvu svraća pažnju na način poslovanja Ministarstva prosvjete, koji nikako nije bio ni dobar ni pravedan. Sudeta uvijek nastoji pomalo ublažiti odredbe jugoslavenskih radikala prema hrvatskim učiteljima. To baš nije rado gledao ni dr. Anton Korošec koji je u više vlada imao dominantnu ulogu, a koji je vodio posebnu izolacijsku politiku prema Hrvatima nastojeći izvući što više koristi za Slovence, a na štetu Hrvata. On se posve oglušio na ukazivanje Sudeta kako vlada u Ministarstvu prosvjete u Beogradu tolerira korupciju i mito. Mate Sudeta traži da se namještanja i premještanja pučkoškolskih učitelja vrše pravedno i pošteno, a ne po stranačkim kriterijima.¹⁷ Kad je poslije Drugog svjetskog rata morao opravdavati svoj rad u Beogradu, istaknuo je da je uvijek bio oporbenjak, protivnik režima, ali i za slogu i sporazumijevanje sa Srbima, jer je nekoć bio pristaša Starčevićeve stranke prava Mile Starčevića,¹⁸ a onda i Seljačko-demokratske koalicije, te da mu je rad u

¹⁶ Objavljeno u koprivničkom tjedniku *Podravske novine* od br. 4 od 27. siječnja 1934. do br. 24 od 9. lipnja 1934. Mate Sudeta je u svojoj bilježnici napisanoj poslije Drugog svjetskog rata, gdje je zaljepio izreske "Zapisaka", zapisao da ih je objavio "...negdje između 1933. i 1934." u nekom koprivničkom tjedniku.

¹⁷ U optužbi 1946. Mati Sudeti se radi toga predbacuje izdajstvo. No na izborima 5. svibnja 1935. glasalo je za listu dra Vladka Mačeka u Hrvatskoj i Slavoniji 460.186 a za listu Bogoljuba Jeftića 214.383. Izbori su bili javni i točno se čulo kuda pada kuglica, pa je s obzirom na ovaj rezultat bilo očito da su gotovo svi državni činovnici glasali za vladinu listu.

¹⁸ Mile Starčević je godinama bio biran za zastupnika u Hrvatski sabor u Sv. Ivanu Zelini. Bio je odvjetnik u Đurđevcu, pa se može pretpostaviti je upravo na ovoj osnovi Mate Sudeta izgradio veze koje su pomogle zapošljavanju Đure Sudete u Virju 1923 godine.

Beogradu omogućio da pomogne mnogima, HSS-ovcima, komunistima i drugima koji su tražili pomoć. (Prilog 3). Luka Milinković, učitelj iz Tenje piše Sudeti 25. studenog 1938. među ostalim ovo: *“...Kolika je sreća za hrv. učiteljstvo što si Ti u toj prilici i na tom položaju, da mu barem koliko toliko pomogneš. Razgovarao sam u Zagrebu i u Osijeku s mnogim učiteljima, našim ljudima i svakom sam prilikom naglasio, da ne će biti toliko progonstava hrv. učiteljstva, dok si Ti u Beogradu, Što više i na to sam mnoge upozorio, da Ti i ako tiho i sporo, ali zato sigurno nastojiš reparirati mnoge nepravde i progona koja su hrvatsko učiteljstvo zadesila kroz zadnji decenij. Svi to uočavaju i osjećaju. Mogu Ti bez laskanja reži, da Tvoje držanje prema udruženju i Tvoj dosadnji rad nailaze nas veliko odobravanje i priznanje. Mnogi krivo obaviješteni sad drukčije rezonuju i apsolutno Ti priznanje daju. Razumije se, da frontaši, jugovići, bivši orjunaši i samostanci ne “šmekaju” ovaj Tvoj kurs. Mato, to je dobar znak za Tebe.”*¹⁹ Njemu je Stjepan Novak, jedan od vodećih učitelja poslije 1945. i partizan, napisao 8. siječnja 1938. *“Mnogi, i Vaši protivnici pripovijedaju da ste im pomogli. Ja ih znadem dosta. Gospodine! Još nešto. Po selima i po gradovima šapće se da se opet spremaju crni oblaci nad Hrvatskom. Kolaju razne verzije, koje bi mogle makar i ako neistinite nešto značiti. Diktatura, fašizam, progoni, zlo. Ako je to istina, onda se i učiteljima (hrvatskim) sprema zlo. A čuje se da bi i Vi htjeli ostaviti Vaš dosadnji položaj. Ne činite toga! Kako tko govorio, pisao ili glasao priznati se mora ovo: ne samo poslije 5. svibnja 1935. ili poslije diktature 1929. nego od Ujedinjenja do danas, Vi ste najveći zaštitnik učitelja Hrvata. Jači od svih koji su ikad bili u Beogradu. Zato Vas molim ne samo za sebe nego za sve učitelje Hrvate, ostanite tu, čuvajte nas, ne dajte nas, branite nas, jer time branite i svoj narod. Ne obazirajte se previše i na stališke protivnike. Radite, kako ste dosada za sve Hrvate. Onda se ne ćemo ni u ovoj godini bojati napada, barem ne mi, učitelji Hrvati, jer smo osvjedočeni, da imademo pravog zaštitnika, pravog druga i pravog Hrvata”*²⁰ U svojoj obrani ističe da nikada nije bio frankovac niti pristaša Pavelićeve političke grupe, ali da je poslije Prvog svjetskog rata simpatizirao s Hrvatskom zajednicom, odnosno kasnije s Hrvatskom seljačkom federalističkom strankom kojoj su pripadali i Ante Trumbić i Svetozar Rittig. Sam ističe da je ipak najviše surađivao s Hrvatskom seljačkom strankom i to na koprivničkom području, gdje je kao učitelj surađivao s ovom strankom na kulturno-prosvjetnom polju, pozivajući se na svjedočenje Tome Čikovića i Stjepana Prvčića. (Prilog 3).

Zbog pokušaja da bude neutralan i pošten, Mate Sudeta našao se već 1937. ugrožen na svom radnom mjestu u Beogradu. Odbijao je intervencije i nije želio premještati učitelje na osnovi mita, pa su neprijatelji počeli širiti vijesti da je potkupljiv, što mu je onda silno zakompliciralo život.²¹ Od 1937. pa do polovice 1939. Mate Sudeta se stalno bori protiv sistema korupcije i mita koji je vladao u Ministarstvu prosvjete. Već

¹⁹ Pismo Luke Milinkovića, tada učitelja u Tenji. (Pismo br. 57 u obrambenom materijalu na suđenju 1946. godine. (U ostavštini Mate Sudete.)

²⁰ Pismo br. 68 kao prilog obrani 1946. (Ostavština Sudete.)

²¹ Dosje *Sudetin rad i borba protiv korupcionista*. (Ovaj dosje čuva unuka Mate Sudete Miljenka Pekić i bio je priložen Obrani Mate Sudete 1946. godine.)

3. prosinca 1937. uputio je jedno pismo banu Savske banovine dru Viktoru Ružiću²² i prof. Branku Magaraševiću, tadašnjem namjesniku Kraljevine Jugoslavije, kojim moli za pomoć da može dalje nastaviti s poštenim radom. Isto to ponavlja i 1. prosinca 1938. i svećeniku dru Petliću, ističući da se situacija nije nimalo promijenila, te da želi otići iz Beograda gdje je nemoguće raditi upravo radi tog sistema mita i korupcije, ali možda i zbog toga što zna da će na izborima pobijediti Udružena opozicija na čelu s Mačekom. (Prilog 2) No ništa se nije dogodilo, jer je Mate Sudeta očito radio u uredu za dvojicu, pri čemu se žestoko protivio osnivanju posebnih učiteljskih klubova Jugoslavenske radikalne zajednice.²³ Sudeta 18. veljače 1939. podnosi molbu radikalskom ministru Stevanu Čiriću²⁴ da se povede borba protiv korupcije i intervencija, jer da je čuo od zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca da će on biti maknut sa svog položaja i premješten za učitelja u Zagreb, jer da prima mito. (Prilog 1). To se doista i dogodilo, i odlukom br. 8257 od 9. veljače 1939. kraljevski namjesnici po naredbi Ministra prosvjete premještaju Sudetu iz Beograda u Zagreb za učitelja državne narodne škole u Zagrebu u VI. položajnoj grupi po potrebi službe. Međutim, nije vraćen u razred, već je počeo raditi 9. ožujka 1939. kod Drugog gradskog školskog nadzorništva u Zagrebu, odnosno od svibnja radi kao referent prosvjetnog odjeljenja Savske banovine u Zagrebu. Međutim, njegovi loši odnosi s nadređenima u Ministarstvu prosvjete nisu bili razjašnjeni. Bio je pozvan 26. svibnja 1939. da dođe hitno k šefu Pravnog odsjeka Ministarstva prosvjete radi saslušanja i da sa sobom ponese sve dokumente. Međutim, Sudeta koji je i 13. travnja 1939. uputio dopis Mihi Kreki²⁵ s navodima da je korupcija i podmićivanje uzelo neviđenog maha, po savjetu prijatelja odbija traženje ministra Čimića, jer da radi tromjesečnog bolovanja nije sposoban za putovanje u Beograd, a pored toga da već dva mjeseca nije primio plaću i traži saslušanje u Zagrebu, čemu je i udovoljeno, te je saslušanje proveo Tunkl 17. i 28. lipnja 1939. u Zagrebu, ali je tada Sudeta već samo učitelj Državne narodne škole u Zagrebu. I najzad, Mate Sudeta 30. kolovoza 1939. podnosi nove dokaze bivšem ministru Boži Maksimoviću²⁶, ističući da je korupcija poprimila neviđene razmjere. Zbog silnih premještanja zasnovanih na političkim i stranačkim razlozima, stanje školstva u zemlji postalo je doista uoči stvaranja Banovine Hrvatske više nego kaotično.

Poslije sklapanja sporazuma Cvetković-Maček uspostavljena je u okviru Banovine Hrvatske Banska vlada te je za postavljanje činovnika u pojedinim odjelima imao ban Šubašić puno pravo izdavanja odluka. Na osnovi čl. 2. Uredbe o banovini Hrvatskoj od 26. kolovoza 1939., ali i na osnovi člana 122. Zakona o narodnim školama i člana

²² Ban Viktor Ružić bio je sin dr. Ivana Ružića, koji je na prijelazu stoljeća bio kandidiran kao pravaški zastupnik 1894., 1897. i 1901.

²³ U zagrebačkom hotelu *Milinov* održana je 29. listopada 1938. rezolucija kluba učitelja Jugoslavenske radikalne zajednice u kojoj se traži da se Sudeta ukloni iz Beograda, jer da ne ide dovoljno na ruku Bogunoviću, Logomeru i nekim drugim JRZ-ovcima. (*Učiteljske novine JRZ*, 1938, br. 3.)

²⁴ Bio je ministar prosvjete od 6. II. do 26. VIII. 1939. Prije njega bio ministar prosvjete Bogoljub Kujundžić, iz Jugoslavenske radikalne zajednice.

²⁵ Miho Krek iz Slovenske ljudske stranke bio je ministar građevina, ali je od nakon smrti Antona Korošeca 14. prosinca 1940. preuzeo i Ministarstvo prosvjete.

²⁶ Božo Maksimović, radikal, bio je ministar prosvjete od 6. I. 1929. do 2. VII. 1932.

38. Financijskog zakona za 1938./39. Mate Sudeta je postavljen 7. studenog 1939. za činovnika u Odjelu za prosvjetu Banske uprave u okviru Banske uprave. Tek sada se Mate Sudeta mogao osjećati sigurno u službi i očito je njegova sreća što se ponovno vratio k obitelji bila velika, jer mu je supruga Zlata radila u Zagrebu kao učiteljica, a imao je i kuću u Bosanskoj br. 6. Mate Sudeta je iskusan i marljiv činovnik s dobrim poznavanjem problema školstva, pa se punim marom prihvatio posla da sredi personalna pitanja u prosvjeti na području Banovine Hrvatske. No pitanje je bilo strukturno komplicirano, opterećeno nacionalizmom i kojekakvim drugim nevoljama koji su izvirale iz učiteljske bijede i nesloge izazvane burnim stranačkim životom. Mate Sudeta je radio što je mogao.

Zatečen kao službenik u Banskoj upravi, imenovan je odlukom zamjenika ministra bogoštovlja i nastave br. 10079 od 10. lipnja 1941. za višeg školskog izvijestitelja Ministarstva bogoštovlja i nastave i tek je sada dobio toliku priželjkivanu petu položajnu grupu. Vodio je zapravo statistiku i evidenciju raspoređivanja učitelja na području Nezavisne države Hrvatske. On spominje u obrani 1946. da su mu kod tog zaposlenja pomagali Rudolf Orešković²⁷, Slavko Kolar i drugi, spominjući dakako samo one koji su u to vrijeme imali nekakav ugled. Ne spominje se prof. Julije Makanec koji je 1929. radio na koprivničkoj gimnaziji, i čiji je tast bio Juraj Janeš, vlasnik gostionice *Mandalica* u Koprivnici, i može se zaključiti da je Mato Sudeta govorio istinu kada je rekao u svojoj obrani 1946. da nije podržavao ustašku politiku koju je vodio Makanec, jer da ju je podržavao, vjerojatno bi došao do višeg položaja u NDH.²⁸ Za vrijeme NDH promaknut je kao viši školski izvijestitelj samo 14. svibnja 1943. u viši razred, koje promaknuće je vezano uz godine službe. Zapravo, Mate Sudeta pod šefom Josipom Pavelićem, poglavnikovim bratom, vodi kao i ranije Odjel za kartoteku i statistiku. Iako u cijelom tom vremenu nije politički aktivan, 1943. dobio je nalog da napiše članak *Pučke škole* u almanahu *Naša domovina*. Radi ovog članka, u kojem nema ništa provokativnog, već je običan prikaz zadataka škole prema postojećem zakonodavstvu, bio je 1946. suđen. No, bio je zatvoren već polovicom srpnja 1945. u maksimirskom logoru u Zagrebu, te je 5. srpnja 1945. sastavljen zapisnik sa saslušanja, koji prema navodu svoje obrane u 1946. Mato Sudeta smatra svojim, no nije autentičan već je sastavljen onako kako je to odgovaralo istražitelju. Teško je proživio prve poslijeratne godine. Nemajući prihoda ni imovine, radio je u drugoj polovici 1947. kao administrator u modnom salonu A. Grčić

²⁷ Rude Orešković preuzeo je poslije Mate Sudete personalnu referadu u Beogradu, te mu u pismu 4. listopada 1939. odaje priznanje kako je teško raditi taj posao. Rudolf Orešković i Mate Sudeta polazili su skupa gornjograđsku gimnaziju. Orešković je također bio učitelj u Bereku, a kasnije je radio i u Ministarstvu u Zagrebu. Odao je Mati Sudeti priznanje u *Spomenspisu* 25. XI. 1972. (*Spomenspis*, str. 42-43.)

²⁸ Julije Makanec (Sarajevo, 1904. - Zagreb, 7. VI. 1945.). Bio je profesor filozofije, a objavio je 1939. knjigu *O podrijetlu i smislu države*. Suradivao u časopisima *Hrvatska smotra* i *Hrvatska Revija*. On je kao gradonačelnik Bjelovara 8. travnja 1941. proglasio uskršnuće hrvatske države u Bjelovaru, a od 1942. obnaša visoke ustaške dužnosti u Ustaškoj mladeži, te je 13. listopada 1943. postao ministar prosvjete. Napao je u studenom 1943. nadbiskupa Štepinca zbog njegove kritike nekih postupaka ustaških vlasti, odnosno zbog propovijedi 31. listopada 1943. Uspio je otići 1945. u Austriju, ali je izručen partizanima i osuđen na smrt pred Vojnim sudom Druge armije 6. lipnja 1945. (*Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., str. 252-253. - Mladen Švab, Julije Makanec.)

u Zagrebu, ali zbog gubitka građanskih prava na dvije godine ta se služba nije uračunavala u radni staž. U molbama za zaposlenje uvijek se tražilo i uvjerenje o glasanju, koje je Mate Sudeta mogao donijeti tek 1948. godine.

Mate Sudeta piše u svom osobniku vlastoručno: *“Zbog članka “Sadašnje stanje pučkih škola u N.D.H.” pisanom po nalogu Ministarstva prosvjete iz god. 1942., a objelodanjenom u Almanahu Naša domovina bio sam suđen po Okružnom sudu za grad Zagreb pod K. broj 2752 dne 16. IX 1946. na kaznu tromjesečnog prisilnog rada bez gubitka slobode.”* Na ovakvu blagu kaznu žalilo se Javno tužilaštvo, te je Vrhovni sud N. R. Hrvatske preinačio 28. X. 1946. prvotno rješenje u 2 godine gubitka građanskih i političkih prava zbog krivičnog djela iz čl. 3 toč. 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države što znači da mu je oduzeta svaka mogućnost javnog zarađivanja. U obrazloženju ove konačne presude Ivan Rukavina kao predsjednik vijeća te dr. Dragutin Pavić i Ivan Pirker kao članovi kritizirali su preblagu osudu prvostepenog suda, jer da je Mate Sudeta obrazlagao u spomenutom članku potrebu fašiziranja pučkih škola i odgoja omladine u ustaško-fašističkom duhu i to *“...u jednoj od najvažnijih fašističkih edicija u Hrvatskoj.”* Uzalud se Mate Sudeta branio da je to jedini članak koji je napisao za vrijeme Nezavisne države Hrvatske, i da ga je morao napisati po nalogu profesora Pavelića, i da misli i izrazi koje je napisao nisu njegovi.

Mislim da je za povijest školstva zanimljivo kako se sudilo još 1946. godine, kako su se još godinu dana nakon oslobođenja zemlje tražili prosvjetari radi kažnjavanja kako bi im se onemogućilo da se vrate u prosvjetnu službu, jer su izgubili građanska prava. Suđenje Mati Sudeti je dobar primjer ovakvog suđenja, koje je obavljeno jednog dana bez saslušanja svjedoka obrane, da bi se onda poslužilo uobičajenom tadašnjom praksom da se prvotna blaga presuda Okružnog suda preinači od Vrhovnog suda u mnogo strožu kaznu. Mislim da su stoga prilozi ovom radu vrlo zanimljivi, jer takvih dokumenata i nema mnogo, a osobito nema tako opširne obrane u kojoj je Mato Sudeta razotkrio kako je pokušao preživjeti u međuraću i u ratnom razdoblju. Ta obrana istovremeno ukazuje na to kako se Mate Sudeta pokušao “prilagoditi” komunističkom sustavu, ali mu ipak u obrani na kraju izmiče kontrola, te suce naziva “gospodom”, što je možda i izazvalo reakciju Vrhovnog suda.

Mate Sudeta bio je, dakako, nakon ovog suđenja eliminiran iz školskog sistema u koji se nikada više nije vratio.

O svom daljnjem životu piše u spomenutom osobniku: *“Kazna je istekla 28. X. 1948., kad sam opet stekao prvobitna građanska i politička prava, koja sam prije toga imao. Potvrdu o biračkom pravu pridonijet ću naknadno, čim mi bude riješen podnesak za upis u birački spisak, koji mogu istom sada podnijeti, jer mi se bila zametnula presuda Vrhovnog suda na temelju koje sam mogao da tražim taj upis. Prije osude imao sam prava glasa i bio unesen u birački spisak VI rajona pod brojem 1354. na temelju odluke Gradske komisije za sastav biračkih spiskova od 23. IX. 1945. br. 1373.G.K. 1945.”* Po svemu se čini da je upravo ovaj izlazak na izbore bio za Sudetu sudbonosan. Možda je glasao za opoziciju ili rekao nešto što je netko prijavio. U svakom slučaju, Mate Sudeta postao je nepoželjan građanin kojemu je trebalo što više otežati život.

Po izlasku iz zatvora radio je kao evidentičar na gradilištu u Sesvetskom Kraljevcu do 1951., a onda kao administrativno-računski manipulant kod građevnog poduzeća “Udarnik” gdje je radio do umirovljenja. Ostavši udovac 1955., oženio se ponovno s Ljubicom Židovec, učiteljicom koja je radila u Đurđevcu i koja je također umrla prije njega.²⁹

Iako prisilno udaljen od školstva, ipak nikad nije prekinuo vezu s učiteljima i oni su ga cijenili. U povodu 60. godišnjice njegova života prijatelji su mu sastavili spomenicu *Mate Sudeta. Spomenica o 60-godišnjici 1896-1956* koja nije bila tiskana, ali koja se nadopunjavala upisima brojnih hrvatskih učitelja sve do 1974. godine, a onda je neke zabilješke unio i sam Mate Sudeta.³⁰ Uvod u ovu *Spomenicu* napisao je dr. Josip Andrić, a on glasi:

“Ime Sudeta zlatnim je slovima upisano u povijest hrvatske kulture po pjesniku Đuri, koji s oko dvjesto pjesama trajne vrijednosti stoji među najboljim stvaraocima hrvatskog pjesništva.

Jednako učitelj - kao i Đuro, brat mu Mato do danas je vjerni čuvar tradicije i pjesničke baštine prerano umrlog pjesnika. Čvrst u idealima, dubok u osjećajima, neumoran na djelu, kad se radi o hrvatskoj kulturi, Mato Sudeta je uzor - učitelj, vjeran prijatelj, plemenit i dobar svakom, tko se s njim u životu susreo.

Tom našem dobrom i dragom Mati Sudeti, koji je stazom svoje životne dobrote i plemenitosti prešao evo već veliku putanju od šest decenija po miloj nam hrvatskoj zemlji, posvećujemo ovu spomenicu na njegovu putu u sedmi decenij želeći mu iz sveg prijateljskog srca, da mu Bog dade i u daljnjim decenijama obilje onog dobra, za kojim je i u cijelom dosadašnjem životu težio.”

Životni put Mate Sudete vrlo je zanimljiv i za bolje upoznavanje Đure Sudete, ali i za povijest učiteljstva u Hrvatskoj u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Prva tema je posebno obrađena s posebnim težištem na međuodnos Mate i Đure Sudete i bit će objavljena u *Podravskom zborniku* br. 31, Koprivnica 2005. Druga tema je presjek kroz život Mate Sudete koji je od 1915. do 1945. bio vezan uz povijest učiteljstva, da bi tada bio potpuno udaljen iz učiteljskog svijeta koji je toliko volio, a njegov rad posve zaboravljen.

O okolnosti su bile takve da Mate Sudeta nije mogao ostvariti onaj cilj kojem je težio niti se baviti onim za što je imao najviše dara. Međutim, mislim da je ipak utjecao i ovako nevidljiv i neprimjetan na život učitelja u Hrvatskoj do 1945. godine, da bi onda bio posve udaljen i od škole i od djece.

²⁹ Za ovaj podatak zahvaljujem obitelji, Mladenu i Miljenki Sudeta.

³⁰ Danas se ova *Spomenica* čuva u obitelji Sudeta-Pekić. Andrić, urednik svetojeronimskih izdanja, običavao je učiteljima prigodom životnih godišnjica načiniti ovakve Spomenice. Mati Sudeti je uručena tek 13. lipnja 1970. na proslavi 55-godišnjice mature od Mile Bunete.

PRILOZI

Prilog 1.

Pismo Mate Sudete 1. prosinca 1938. dru Petliću, beogradskom župniku i dru Juretiću, da radi nemogućeg stanja u Ministarstvu prosvjete u Beogradu interveniraju kod dra Josipa Korošeca.³¹

Vrlopoštovani i dragi g. doktore!

Pišem Vam u jednom vrlo čudnom raspoloženju. Najradije bih odmah danas otišao iz Ministarstva. Želio sam i lično molio moga g. Ministra da jednom likvidira moj položaj ovdje i on mi je to davno već obećao ali nažalost od obećanja dalje nije išlo.³² Molili su i neki drugi ljudi za mene ali sve ostaje samo kod obećanja.

Moj položaj imao bi se tako likvidirati da me se imenuje tzv. pomoćnim ili školskim referentom u V položajnoj grupi i da me se nakon toga premjesti banovini u Zagreb. Pa to sam valjda zaslužio za svoj upravo konjski ili ropski rad ovdje. Kolikima sam ja pomogao - koliki su nedostojni i bezvrijedni, mogu reći punim pravom: moralne i intelektualne propalice i ništice dobili više položaje i grupa, a ja ostajem ovdje neosiguran i zapostavljen svakom na biljezi da me minira, da mi podvali samo zato što svima ne mogu sve da učinim....

Miniraju me kojekakovi pokvarenjaci koji su za svoje intervencije kod davanja grupa, postavljenja ili premještenja uzimali pare od jadne učiteljske raje i dijelili ih s jednim ovdje za kojeg se zna da je primao, da prima i da će primati i ubuduće jer mu se ne može i neće ništa dogoditi jer ga čuvaju i brane partijski ljudi...

Vidim da se ovdje neda čovjeku raditi pošteno i pravedno. Koliko put moram da³³ ustuknem i stisnem zube, kad vidim kako se nagrađuju i protežiraju nevrijedni i nedostojni samo zato, jer su laktaši, imaju veze, guraju se i inventar su svih bivših i budućih stranaka i režima. Da sutra dođe na vlast g. Maček, oni će prvi ostaviti Jrz,³⁴ i vještīm laviranjem preži njemu i po potrebi zavući mu se nekamo...

I takovim se ljudima mora na razna traženja i intervencije izlaziti ususret. Ako im se ne izađe, oni nađu sto puta i načina da Vas proglase čovjekom koji gura napred samo klerikalce, frankovce i ne znam kakove sve elemente. A klerikalce recimo gurati napred to se ne smije i ako u današnjoj vladi sjedi i katolički svećenik g. Dr. Korošec. I s takovim parolama istupaju protiv mene oni koji žele da g. Korošca vrage što prije odnese da oni mogu za dobre pare gurati svoje pritajene Pribičevićevce, Jerezovce liberalce i slične tipove pa i jednu raju ostale provenijencije u koliko je spremna da im dobro plati...

³¹ Koncept dopisa dru Petliću i dru Juretiću od 1. XII. 1938. pisano na ćirilici. (Dosje *Sudetin rad i borba protiv korupcionista*. – dosje čuva obitelj Sudeta-Pekić.)

³² To se najvjerojatnije odnosilo na radikala Dobrovoju Stošovića koji je bio ministar prosvjete od 1935. do 21. prosinca 1938.

³³ Jugoslavenska narodna stranka.

³⁴ Jugoslavensku radikalnu zajednicu koja je držala vlast.

Ima mnogošta što mene lično smeta i boli. Svaki đavo ima pravo da puca na mene. I zadnji korteš koji se danas prilijepio uz kojeg kandidata hoće da mi diktira i nalaže da mi zapovijeda i traži da mu bezuvjetno stvar svršim. Ne mogu li to učiniti onda se poduzimaju podzemne akcije da me se onemogući, da im se pripiše ne znam što.

Ja nemam iza sebe nikoga... Moji su Hrvati u apstinenciji... Mene lično nema niko da uzme u zaštitu. Naprotiv i moji Hrvati uvijek su spremniji da bace kamen na mene nego da mi priznaju da sam nešto dobro učinio. Ima iznimaka, ali te su vrlo, vrlo rijetke.

Živci su mi oslabili i popustili osobito kad vidim da jedan korupcionista ovdje svakim danom dobiva sve više u cijeni i ako tako dosad nije bilo i kako zahvaća sve više u rad moje banovine... Ovim putem i načinom nikad do pravde i ravnopravnosti. U meni se duša buni... Hoću da idem u kut, da se maknem sam, prije nego me maknu na jedan ponizujući način, da ne gledam ovdje - neću reži progone jer tih u tolikoj mjeri i nema kao ono nekad - ali ovo podizanje nevrijednih i nedostojnih, raznih delikvenata i moralnih propalica samo zato jer su partijski ljudi... Na sposobnost, karakter i moralne kvalitete ništa se već ne gleda... Ne krivim ja zbog toga nikog lično... Znam da i onog, koji meni daje naloge pritiskuju i po potrebi denunciraju na višem mjestu, nego čitav jedan već davno zaveden sistem intervencija, protekcijaštva i korupcije..

A zašto Vam to dragi g. doktore pišem? Da mi pomognete. Da lično zamolite g. Dra Korošca i g. Dra Kreka, da pak oni zamole moga Ministra da mi dade položaj referenta i s njom V grupu pa makar me odmah drugi dan iza toga premjestio odavle u Zagreb gdje mi se nalazi familija... A ovdje neka si postave ako hoće baš najveću propalicu da nastavi onako kako se radilo prije mog dolaska - svejedno mi je... Drukčije možda nismo ni zaslužili.

Budite tako dobar pa se zauzmite za mene, da se to svrši prije izbora.³⁵ Mnogo Vas poštuje i pozdravlja odani Vam M. Sudeta. I.XII 1938.

Prilog 2.

Izvadak iz molbe Mate Sudete 18. veljače 1939. ministru Ćiriću da se ispita prima li on mito.³⁶

MNOGO POŠTOVANI GOSPODINE MINISTRE!

Nadbiskup zagrebački preuzvišeni g. dr. Alojzije Stepinac, rekao mi je 16. o. mj., da sam - prema Vašoj ličnoj izjavi maknut s položaja personalnog referenta za Savsku banovinu i premješten za učitelja u Zagreb zato, jer da sam se bavio primanjem mita.

Gospodine Ministre!

Prije bih očekivao svako drugo obrazloženje nego to i takovo. Kogod je Vama ili predjašnjem g. Ministru podnio o meni takav izvještaj, zaveo Vas je u bludnju; hotimice se i zlonamjerno poslužio neistinom, jer: Mate Sudeta, učitelj dodijeljen na rad u Ministarstvo prosvjete nije se nikad bavio takovim poslovima.

³⁵ Izbori su održani 11. prosinca 1938. i na njima je pobijedila udružena opozicija.

³⁶ Iz dosjea *Sudetin rad i borba protiv korupcionista*. (Dosje čuva obitelj Sudeta.)

Dopustite mi, da Vam kao svom resornom Ministru diskretno i povjerljivo saopćim, da su se takovim poslovima pored mnogih drugih ljudi van Ministarstva bavili i bave i neki u Ministarstvu, a naročito izvjesni jedan gospodin X³⁷ koji je sa svojim saradnicima iz učiteljskih i vanučiteljskih redova već godine i godine poznat s takova rada po čitavoj Savskoj banovini. Taj izvjesni gospodin pravio je na mene u mnogo slučajeva moralni pritisak ili mi naredjivao da svršim neke promjene (slučajevi: Poić, Turudić, Volšak, Mihal, Horvat, Jelić, Matijević, Delić i t.d.) za koje sam sumnjao, da će za njih biti plaćeno. Tome sam gospodinu za daljnji takav rad smetao kao što sam smetao i nekim drugima koji stoje iza njega, a koji su i po njegovim sugestijama tražili, da me se ukloni.

Jest, gospodine Ministre, za premještaj učitelja u bolje mjesto, za njihova postavljenja i promaknuća primao se novac davno prije mog dolaska u Ministarstvo, primao se za vrijeme moga rada, a uvjeren sam da će se primati i poslije moga odlaska - dogod bude na snazi sistem intervencije, ali se najenergičnije ograđujem od toga, da sa ga primao ja ma od koga bilo posredno, bilo neposredno. Novac su primali drugi, a da sami pred jadnom učiteljskom rajom ljepši ispadnu i sebe na neki način opravdaju, tovarili su svoje čine na moja ledja, na ledja načelnika osnovne nastave, a možda i na ledja same gg. ministara.

Ja sam ne jedanput upozoravao g. načelnika Maričića, bivšeg Ministra g. Branka Magaraševića, a u dva maha i bivšeg bana, a sada Ministra pravde g. dra Ružića na brojne takove slučajeve i nas tog izvjesnog g. X i njegovo društvo. Na njega kao i na žalosne slučajeve korupcije u Ministarstvu prosvjete upozoravao je i bivši narodni poslanik g. Josip Stažić u Narodnoj skupštini još godine 1933. za Ministra prosvjete g. dra Šumenkovića.³⁸ Tom je prilikom g. Šumenković zamolio g. Stažića da u ime javnog morala ne iznosi te stvari javno, a Vi ste g. Ministre, kako sam izviješten, baš onda tražili, da g. Stažić iznese javno sve što zna. Jest, g. Ministre, već tada je g. Stažić optužio izvjesnoga X., ali se tomu gospodinu nije ništa dogodilo, a dvojim, da će mu se ikad išta i dogoditi, jer ima iza sebe ljude koji s njime rade i koji će ga uvijek braniti i držati na položaju jer braneći njega brane sebe i svoje djela... Taj si je gospodin podigao i kuću u Beogradu. Zar možda iz svoje činovničke plaće?

(zatim navodi sve slučajeve mita koje zna...)

Gospodine Ministre!

Mogao bih da i dalje produžim ovakovim nabranjem, ali to bi predugo trajalo, pa držim da i ovo dovoljno karakterizira prilike, u kojima sam se nalazio kao personalni referent.

³⁷ Iz jednog spisa u spomenutom dosjeu vidi se da je ta ličnost Nikola Radaković, referent Ministarstva prosvjete, te Petar Ribar i nekoliko drugih osoba koji su stvorili čitavu mrežu koja isisava učiteljstvo Hrvatske.

³⁸ Ilija Šumenković, demokrat, kasnije Jugoslavenska narodna stranka, bio je 1932. ministar pravde, a od 1. srpnja 1932. do 20. prosinca 1934. ministar prosvjete.

Ja sam znao, da će me moj stav protiv korupcije stajati glave. Očekivao sam samo, da ću naći kod ljudi, s kojima sam radio bar toliko predusretljivosti i razumijevanja, pa da će se pitanje mog položaja t.j. imenovanje referentom u V. položajnoj grupi, na koju imam sva zakonska prava i uslove povoljno riješiti, da odem u tom svojstvu u Zagreb Banskoj Upravi, jer mi u Zagrebu živi porodica i slušbuje žena kao učiteljica. to sam imao pravo da očekujem, a ne da mi se dogodi ovo što mi se dogodilo da mi jedan učitelj iz jednog slavonskog sreza piše: "Još me više ljute razne verzije, koje mi je pričao nadzornik. Rekao sam mu da su to sve najpodlije, tendenciozne laži. Da ste Vi, g. Sudeta, bili korupcionaš, siguran sam da biste još tamo bili."

Htio sam da ne budem ovdje nikom na putu, a naročito ne onima koji žele da i dalje interveniraju za pare i zagriženim strančarima, kojima sam kao Hrvat i katolik smetao, jer su uvjereni da sam jedino ja kriv da im nisu uvažena sva njihova traženja.

Gospodine Ministre!

Apeliram na Vas kao čovjeka i molim, popravite mi učinjenu nepravdu ili me, ako mi ne vjerujete stavite pod istragu i dajte mi mogućnost obrane protiv neopravdanih podvala i denuncijacija.

Izvolite, gospodine Ministre, primiti izraz mog poštovanja kao od odanog Vašeg činovnika.

U Beogradu dne 18. februara 1939.

Mate Sudeta, učitelj

Bivši personalni referent za Savsku banovinu

Prilog 3.

Okružni sud u Zagrebu osuđuje 16. rujna 1946. Matu Sudetu na tromjesečni prisilni rad³⁹.

"U IME NARODA!"

Okružni sud za grad Zagreb u Zagrebu u vijeću sastavljenom od suca Rudan Marija kao pretsjednika vijeća, sudaca porotnika Zobec Milana, Kodrnja Alojza kao članova vijeća, zapisničara Makovec Ade, u kaznenom predmetu pokrenutom prema optužnici Javnog tužništva za grad Zagreb K 816/46 protiv optuženoga SUDETA MATE iz Zagreba, Bosanska ul. 6, zbog krivičnog djela iz čl. 3 t. 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, nakon održane usmene javne rasprave dana 16. rujna 1946. u prisutnosti zastupnika Jav. tužioca Dra Horvat Vladimira, branitelja okrivljenog ureda radi Dra Jakovljević Ilije,⁴⁰ odvjetnika iz Zagreba, kao i okrivljenog Sudeta Mate, nakon što je po zastupniku Jav. tužioca stavljen predlog da se okrivljeni što strože⁴¹ kazni, a po njegovom branitelju da se oslobodi optužbe, donio je ovu

PRESUDU

OKRIVLJENI SUDETA MATO sin pok. Filipa i pok. Marije r. Palić, rkt, rođen u Stara Ploščica, kotar Garešnica, zavičajan u Zagrebu, gdje i živi Bosanska ul. 6, rođen

³⁹ Presuda je dobivena od obitelji Mate Sudete. Nosi br. Stup 221/46

⁴⁰ Dr. Ilija Jakovljević branio je 1933. ličke Hrvate pred Državnim sudom za zaštitu države.

⁴¹ Prekriženo "što strože".

4. 9. 1896., drž. FNRJ, materinji jezik hrvatski, školski izvjestitelj - učitelj, oženjen, otac jednog djeteta, svršio preparandiju u Zagrebu, vojsku nije služio, bez imetka, neosudjivan, nije pod istragom, sada na slobodi,

k r i v j e:

što je kao voditelj statistike i kartoteke Odjela za pučku nastavu u Ministarstvu prosvjete NDH na kojoj dužnosti se nalazio za cijelo vrijeme okupacije, suradjivao u knjizi "Naša domovina", koju je izdavao glavni ustaški stan, pa je tako među ostalim napisao u sv. II, god. 1943. članak "Pučke škole" o organizaciji pučkih škola u kojem iznosi organizaciju pučkih škola u duhu ustaških načela i veliča ustaštvo i zločinca Pavelića pa tako doslovce navodi:

Hrvatske pučke škole temeljne su odgojno obrazovne ustanove u NDH. Zadatak ili cilj im je odgajati Hrvatsku mladež tako, da joj u duhu ustaških načela dadu temeljne spoznaje i potrebite sposobnosti. Odmah nakon toga nastavlja Osim toga posvećuju i pripremaju učenike za vrijedne i stvaralačke članove Hrvatskog naroda, da budu uvijek spremni s poglavnikom raditi i boriti se, za sreću i blagostanje NDH". Za tim dodaje: Prema tome smjernice nastave u pučkim školama jesu državno, domoljubno i društveno odgajanje po načelima ustaškog pokreta. Ona nije samo pučka nego i hrvatska i ustaška.

Dakle što je za vrijeme rata i neprijateljske okupacije stupio u političku saradnju s neprijateljem, pa je time počinio krivično djelo prestupa iz čl. 3, t. 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.

Stoga se presudjuje u smislu čl. 18. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, u vezi čl. 3 Zakona o zaštiti nacionalne časti Srba i Hrvata u Hrvatskoj, na kaznu prinudnog rada bez lišenja slobode u trajanju od tri mjeseca.

Dužan je snositi trošak kaznenog postupka kao i onaj oko ovršenja kazne koji se proglašuje nenaplativ.

Oslobadja se od plaćanja paušalnog iznosa.

O B R A Z L O Ž E N J E:

Javni tužilac optužuje okrivljenog, da je izvršio djelo navedeno u dispozitivu.

Okrivljeni priznaje izvršenje djela, ali se brani, da je on napisao inkriminirani članak po nalogu profesora Pavelića. U pogledu inkriminiranih izraza izjavio je da te misli i izrazi nisu njegovi, već da je iste doslovno prepisao iz službeno glasnika Ministarstva nastave na strani 1097 iz nastavne osnove za pučke škole, a isto tkao iz nacrtu zakona o pučkim školama i to iz §-a 1 pomenutog nacrtu.

Obrana okrivljenog nije se mogla uvažiti.

Priznanjem okrivljenog sud se je uvjerio da je okrivljeni inkriminirano djelo izvršio u objektivnom pravcu, napisavši članak koji mu se inkriminira u ustaškom almanahu Naša domovina.

Što se tiče subjektivne krivnje, ista po uvjerenju suda također postoji. Ne može se okrivljeni braniti time, da je dobio nalog za pisanje inkriminiranog članka, jer pisanje u novinama, listovima, brošurama i knjigama predstavlja jedan intelektualni rad, izvan

okvira službenog posla. Takav nalog, ako je i postojao, okrivljeni mu se nije morao pokoriti. U koliko je pak i postupio prema pomenutom nalogu, jer nije imao dovoljno hrabrosti da se istom odupre, svakako isti je u tom slučaju prekoračio nalog, jer prema izjavo profesora Heisinger Alfonsa okrivljeni je imao da napiše prikaz o tadašnjem stanju i organizaciji pučkoga školstva sa statističkim podacima, a nipošto i članak o zadaći takovog školstva.

Okrivljeni je dakle u pomenutom članku zašao na polje ideološkog prikaza, pa makar da je samo citirao pomenuti zakon odnosno nacrt zakona o pučkim školama, kao i djelova iz nastavne osnove iz službenog glasnika Ministarstva nastave, ne može ga to riješiti krivnje, jer je okrivljeni u pomenutom članku iznio stvar tako, da svatko tko isti pročita u almanahu Naša domovina, mora zaključiti da su pomenute misli njegove, a u koliko nisu njegove, da je iste prisvojio i iznio kao svoje.

Protivna obrana okrivljenog ničim nije dokazana, da bi mogla stvoriti kod suda drukčije uvjerenje od prije izloženog.

Okrivljeni je dakle prema uvjerenju suda izvršio prestup iz člana 3, t. 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.

Okrivljenom je odmjeren kazna kao u dispozitivu, pri čemu je uzeto u olakšicu priznanje, dosadašnje dobro vladanje, neporočnost, okolnost da je djelo izvršio u posebnim prilikama u kojima se je lično nalazio, dok u otežicu ništa nije uzeto, pa se obzirom na to kazna pokazuje kao srazmjerna krivičnoj odgovornosti.

Smrt Fašizmu - sloboda Narodu!

Okružni narodni sud za grad Zagreb.

U Zagrebu, dne 16. rujna 1946.

Prilog 4.

Presuda Vrhovnog suda od 28. listopada 1946. kojom se Mati Sudeti kazna poostřrava gubitkom građanskih prava kroz dvije godine.⁴²

OKRUŽNI NARODNI SUD
ZA GRAD ZAGREB

k 2752/46

PRESUDA U IME NARODA!

Broj: Stup 221/46.

Primljeno dne 13. XI.1946.

Vrhovni sud NR Hrvatske u Zagrebu, u vijeću sastavljenom od sudaca Vrhovnog suda i to v.d. predsjednika Vrhovnog suda NR Hrvatske Rukavine Ivana kao predsjednika vijeća, dr. Pavića Dragutina i Pirkera Ivana kao članova vijeća, i tajnika Vrhovnog suda dr. Mrvoša Gojka kao zapisničara, u krivičnom predmetu protiv Sudeta Mati zbog krivičnog djela iz člana 3. toč. 6. Zak. o krivičnim djelima protiv naroda

⁴² Presuda dobivena na uvid od obitelji Mate Sudete.

i države, rješavajući žalbu Javnog tužništva protiv presude Okružnog suda za grad Zagreb od 16. IX. 1946. Stup 221/46. u sjednici održanoj dana 28. listopada 1946.

presudio je:

Uvažava se žalba Javnog tužništva, pak se pobijana presuda preinačuje i izriče:

Opt. Sudeta Mato osuđuje se na kaznu gubitka političkih i građanskih prava osim roditeljskog u trajanju od dvije godine.

Razlozi:

Pobijanom presudom proglašen je opt. Sudeta Mato krivim kriv. djela iz člana 3 toč. 6. Zak. o kriv. djelima protiv naroda i države te je osuđen na kaznu prisilnog rada bez lišenja slobode u trajanju od tri mjeseca.

Protiv te presude uložilo je Javno tužništvo žalbu radi izreke o kazni. Žalba je osnovana.

Prvostepeni sud je kod odmjerjenja kazne uvažio optuženom samo olakotne okolnosti, a da nije dovoljno ocijenio težinu krivičnog djela. Optuženi je naime napisao inkriminirani članak kojim je stručno i bez prisile obrazlagao potrebu potpunog fašiziranja pučkih škola i odgoja omladine u ustaško-fašističkom duhu i to u jednoj od najvažnijih fašističkih edicija u Hrvatskoj, pak se zato odmjerena kazna ukazuje preblagom.

Obzirom na gornje uvažena je žalba javnog tužništva te optuženom povišena kazna na mjeru i vrstu, koju ovaj sud smatra da odgovara težini kriv. djela i stepenu njegove krivične odgovornosti, odlučivši, kako je u dispozitivu.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

U Zagrebu, dne 28. listopada 1946.

Prilog 5.

Pismena obrana Mate Sudete na optužnicu javnog tužioca za grad Zagreb koja je podignuta 9. VII. 1946.⁴³

Na optužnicu podignutu protiv meni po

Javnom tužiocu za grad Zagreb -

⁴³ Tekst je dobiven na uvid od obitelji Mate Sudete. Ova obrana sadrži niz zanimljivih opservacija Mate Sudete, a sastavljao ju je vjerojatno uz pomoć dra Ilije Jakovljevića, koji je još 1929. napisao predgovor *Sutonima* Đure Sudete. Ona nije samo obrana, već je to čitav elaborat koji na jedan način daje uvid u život učitelja i stanje školstva uoči i za vrijeme okupacije. I iz cijelog tog materijala presuda je iznosila samo jednu i pol stranicu i očito da suđenja nije ni bilo. Bio je to politički proces kao i stotine drugih. Međutim, ovaj pripada povijesti školstva Hrvatske, a svakako može biti zanimljiv zbog jednog drugačijeg pristupa nego što je pisao svojedobno Tomo Žalac u knjizi *Škola i odgoj u narodnoj revoluciji* (Zagreb, 1965.) i *Poginuli prosvjetni radnici Hrvatske* (Zagreb, 1955.). Od ovog procesa sačuvane su samo dvije presude i ova obrana s prilogima koji sadrže izvatke iz 123 pisma upućena Sudeti u vremenu između 1936. i 1945. godine, a koji su pisala 74 učitelja ili njihovih prijatelja, od čega 62 Hrvata i 12 Srba i među kojima je bilo, kako misli Sudeta, sigurno 33 aktivna partizana. Priložio je i pisma 12 partizanskih suradnika koji su pali kao žrtve njemačkih ili ustaških vlasti, te nekih učitelja koji su bili otpušteni jer se sumnjalo da surađuju s partizanima., a nije sačuvana optužnica. Tekst obrane je sastavljen vrlo smjelo i dokumentirano i vrlo savjesno i očito je da je to ipak utjecalo na prvostepenu osudu, pogotovo stoga što to više nije bila 1945. godina, ali je takva blaga presuda očito razljutila Vrhovni sud koji je mogao donijeti mnogo oštriju presudu jer nikome nije odgovarao i iznad njega nije bilo više vlasti.

pod br. 815/45 od 9.VII.1946. (Okružni narodni
sud za grad Zagreb, br- stup. 221/46. od 12. VII. 1946.-)
dajem ovu obranu:

U drugoj polovini 1942. uručio mi je prof. Alfons Heisinger, tada referent nastavnog odsjeka ministarstva prosvjete, službeni pismeni nalog potpisan o pročelniku općeg odjela prof. Josipu Paveliću, bratu poglavnika Pavelića, da izradim prikaz o tadašnjem stanju, ustrojstvu i zadaći pučkih škola u NDH. sa statističkim pregledom i popisom svih pučkih škola.

Da je takav pismeni službeni nalog postojao, i da sam baš ja bio određen, da napišem prikaz, zbog kojeg sam sada optužen; da sam ga kao tada aktivni činovnik ministarstva, referent za statistiku morao preuzeti, svjedok je navedeni prof. Heisinger, čiju pismenu izjavu predlažem sudu na uvid.

Podatke za statistički pregled i popis škola uzeo sam iz statistike i kartoteke pučkih škola, u kojoj sam radio od jeseni 1939. Navodi pak iz utuženog članka uzeti su iz "Nacrta zakona o pučkim školama NDH", koji mi je u tu svrhu stavio na raspolaganje pročelnik odjela za pučku nastavu, i iz nove "Nastavne osnove za pučke škole", štampane u "Službenom glasniku", god. I., br. 121, str. 1097. red 14.-29.

Taj nacrt zakona izradio je 1942. nastavni odbor tadašnjeg hrv. sabora, kojem je bio predsjednik prof. Marko Veršić, a izvjestitelj učitelj Ivan Klemen, dok je nastavnu osnovu još 1941. izradilo povjerenstvo, kojem je bio predsjednik rektor V. pedagog škole prof. Stjepan Ratković, uz sudjelovanje većeg broja stručnjaka učitelja i profesora, među kojima se nisam nalazio ja.

Gotovo ni jedan jedini redak u članku "Pučke škole" u knjizi "Naša domovina", sv. II, str. 851-853, zbog kojeg sam optužen nije moj originalni proizvod, mišljenje, tvrdnja ili zaključak, već je to ili doslovni prijepis ili velikim dijelom najkraći ekscerpt, najnužniji izvadak iznesen istim ili skoro istim riječima, kako je nađen u navedenom nacrtu škol. zakona ili u novoj nastavnoj osnovi, a koji su mi službeni stavljeni na raspoloženje, zato da prema njima izradim zadani mi prikaz.

Pogotovo inkriminirani stavci, na kojima se i temelji optužnica nisu moji, jer su na pr. rečenice: Hrvatske pučke škole temeljne su odgojno-obrazovne ustanove NDH, pa dalje: "Zadatak ili cilj im je odgajati hrv. mladež tako da joj u duhu ustaških načela dadu temeljne spoznaje i potrebite sposobnosti", doslovan su ili gotovo doslovan citat preuzet iz § 1. navedenog zakona za pučke škole.

Inkriminirane pak rečenice: "Osim toga posvećuju ili pripremaju učenike za vriedne i stvaralačke članove hrv. naroda, da budu uvijek spremni s poglavnikom raditi i boriti se za sreću i blagostanje u NDH", pa dalje: "Prema tome smjernice nastave u pučkim školama jesu ... državno, domoljubno i društveno odgajanje po načelima ustaškog pokreta...", te konačno rečenica: "ona nije samo pučka nego i hrvatska i ustaška.", točni su ili gotovo doslovni citati iz Nove nastavne osnove štampane u Službenom glasniku, god. I., br. 11, str. 1097. redak: 19, 20, 23, 27 i 28.

Taj nacrt zakona i nastavnu osnovu izradili su, dali im duh, sadržaj, smjer i stilizaciju skroz drugi ljudi, pa otkud da ja sada odgovaram za njih i zbog njih, kad sam prema službenom nalogu pretpostavljene mi vlasti trebao da se držim strogo u njima sadržanih i određenih ili ustanovljenih norma i smjernica?

Za dokaz tvrdnje, da je prikaz, zbog kojeg sam tužen doista samo ekscerpt iz jednog dijela općih smjernica nove nastavne osnove i iz nacrtu novog pučko-školskog zakona, predlažem sudu na uvid Nacrt toga zakona Potpisan po Marku Veršiću i Dru Mirku Košutiću kao i Službeni glasnik s odštampanom novom nastavnom osnovom od 15. X.1941.

Slobodan sam dalje ustvrditi, da ni taj moj tako ekscerptirani sastavak nije štampan onako, kako sam ga ja sastavio. U prvom redu izmijenjen mu je glavni naslov, koji je u mom konceptu glasio: Sadašnje stanje, ustrojstvo i zadaće pučkih škola u NDH” u novi, koji glasi “Pučke škole”. Zatim: Ispušteni su podnaslovi pojedinih poglavlja, kojih je bilo 11. A što je bilo glavno i za mene vrlo važno, ispušten je i navod o izvorima odakle sam uzimao građu za taj članak, koji sam bio stavio odmah na početku ispod glavnog naslova, a koji je glasio: “Izrađeno prema nacrtu novog školskog zakona i obćim smjernicama nove nastavne osnove za pučke škole u NDH.” - kao što su i u samom tekstu prikaza ispuštene i rečenice, koje su pobliže označivale odakle citiram pojedine stavke, zatim navodni znakovi u odlomcima koje sam doslovno citirao ili prepisao, te §§ koji su kazivali odakle je što uzeto, a to su §§: 1,2,3,4,10,14,15,21,22,23,24,40,41,42,43,44,45,46,47,52,53,58,59,60,84,85,87 i 90 Nacrtu novog zakona o pučkim školama u NDH.

Molim, da se uspoređi kopija rukopisa kako sam ga ja sastavio s tekstom, kako je štampan u “Našoj domovini”, pa će se vidjeti ispravnost mojih tvrdnja.

Ja sam ovako postupao, jer nisam mogao iznijeti svoje osobno mišljenje, pa sam se ograničio na citiranje spomenutih propisa, koje nisam ni jednom riječi pohvalio. Uredništvo je međutim izostavilo izvor, na koji sam se pozvao, pa su tako tuđe rečenice štampane kao moje.

U drugom redu: ovome po meni sastavljenom prikazu, dometnuti su po nekoj drugoj, meni nepoznatoj osobi na stranici 851. osam, a na stranici 853. čak 107 redaka, dakle skoro potpuna dva stupca. Ovo napominjem i zbog toga, da se i ovom zgodom potvrdi već na raspravi protiv Dra Rudolfa Horvata⁴⁴ iznesena tvrdnja, o čem se pisalo i u dnevnoj štampi, da su se u uredništvu “Naše domovine” mijenjali rukopisi pojedinih pisaca, ispuštalo se ili im se dodavalo građivo bez pitanja i znanja njihovih pisaca ili sastavljača.

Pošto ovaj prikaz, a naročito stavke, zbog kojih sam optužen nisu moja originalna tvorevina, nego sam ih kao tadašnji činovnik, referent po službenoj činovničkoj dužnosti i nalogu morao uvrstiti iz spomenutog Nacrtu zakona i Nastavne osnove, mislim po svom najdubljem uvjerenju, da zbog njih ne bih trebao biti pozivan na odgovornost, a još manje suđen.

⁴⁴ Povjesničar dr. Rudolf Horvat (Koprivnica, 1873. - Zagreb, 1947.) osuđen je još u jesen 1945. zbog autorstva u almanahu *Naša domovina* i pisanja knjige *Hrvatska na mučilištu* na pet godina gubitka građanskih prava, ali zbog starosti je bio oslobođen robije. No umro je već 1947. godine, ne mogavši se pomiriti s društvenom izolacijom. Rođen u Koprivnici, dr. Horvat je cijeli život bio privržen Koprivnici, pa je ugovorio s koprivničkim gradonačelnikom Vargovićem još 1908. sporazum da će napisati povijest Koprivnice, ali ju je zbog nepovoljnih političkih prilika objavio tek 1943., da bi tada bila zaplijenjena i objavljena ponovno 1991. i opet 2002. kao reprint.

Kriva je i ničim nedokazana tvrdnja optužnice, da sam kao neki tobožnji viši funkcioner u ustaškom ministarstvu prosvjete za cijelo vrijeme ustaškog režima davao smjernice za uređenje i organizaciju pučkih škola u NDH. s jasno izraženom tendencijom, da se omladina odgaja u duhu ustaških načela i da sam time stupio u političku suradnju s okupatorom.

Ograđujem se protiv tih tvrdnja, jer:

- 1. Voditelj pučko školske statistike, a ona je samo jednu stepenicu nad arhivom i urudžbenim zapisnikom, nije nikakav viši funkcioner, a u vrijeme, kada sam pisao taj članak i nisam bio nikakav imenovani šef ili voditelj, nego obični referent kao i ostali referenti u statistici i ostalim odsjecima i pododsjecima ministarstva, činovnik V. pol(ožajne) grupe ili VII. čin(ovničkog) razreda.*
- 2. Nitko, tko je samo malo upućen u ustrojstvo jedne drž(avne) ustanove, ne bi smio tvrditi, da jedan referent statistike, kartona i službeničkih listova daje ili uopće može davati smjernice i direktive za odgoj omladine, pa ni u takovoj tvorevini, kakova je bila NDH., kad to nije uopće njegova službena referada i kad to spada prije u nadležnost nastavnog i administrativnog odsjeka ministarstva. Ali ni ti odsjeci nisu za vrijeme NDH. vršili tu svoju dužnost u punoj mjeri, jer su smjernice odgoja davali drugi: politički faktori (Pavelić sa svojom najužom okolinom), a navedeni odsjeci bili su tek izvršni organi, koji su saopćavali ili izdavali naloge i upute podređenim vlastima i učiteljstvu za izvršenje tih smjernica i direktiva. A meni ova optužnica hoće da daje veću ovlast i funkciju u ovim stvarima nego tim odsjecima, pa i samom Paveliću, za kojeg se zna, da je izdavao direktive i upute čak i za jezik i pravopis.*

Kad bi se i prihvatila kao dokazana tvrdnja optužnice - u što apsolutno ne vjerujem, jer sam uvjeren u ispravnost i objektivnost suda - da sam za cijelo vrijeme okupacije davao smjernice odgoja i to baš ovim člankom štampanim polovicom 1943. - odakle - slobodan sam zapitati - optužnici podloga ili dokaz za tvrdnju, da sam davao smjernice odgoja za cijelo vrijeme okupacije, baš ja, kad osim 1943. i osim ovog, nisam nigdje ništa napisao i nigdje drugdje surađivao?

Odbijam, dakle i tu tvrdnju optužnice kao nedokazanu i krivu.

Isto tako neosnovana je i ničim nedokazana tvrdnja, da ja dajem direktivu da se omladina ima odgajati tako, da bude uvijek spremna s poglavnikom raditi i boriti se za sreću i blagostanje NDH., kad ja to nisam osobno rekao i iznio kao svoje mišljenje, već je to bila samo jedna norma ili odredba iz općih smjernica nove nastavne osnove, kako sam već dokazao Službenim glasnikom, g. I, br. 11, str. 1097. redak 19.-23. Te osnove nisam ja sastavljao, nego sam samo te stavke iz nje po službenoj dužnosti i nalogu morao u svoj članak prenijeti ili uvrstiti.

Pobijam optužnicu i kažem: Sve ovo što se meni imputira nije proizvod mog političkog stava i protunarodnog rada. To se može kvalificirati samo kao službeno iznošenje činjeničkog stanja ili prilika, kakove su tada postojale, po činovniku koji je za to dobio službeni pismeni nalog, dok o kakvom davanju direktiva ili veličanju ustaštva ili zlo-

činca Pavelića, nema ni govora, kao što nema govora ni o kakovoj političkoj suradnji s okupatorom.

Almanah "Naša domovina" nije školska knjige ili udžbenik po kojem se odgajala ili obučavala omladina, a veliko je pitanje tko ga je nabavljao i čitao i na kog je on mogao da vrši kakav odgojni utjecaj. Uvjeran sam da stotine i stotine učitelja i ne znaju za njeg, a u rukama ga je imalo možda tek njih 50 - 100, a pitanje je da li su ga i ti čitali i pročitali.

Smjernice za svoj rad dobili su učitelji odmah na početku NDH. 1941. u različitim naredbama, okružnicama i u navedenoj Nastavnoj osnovi od 15. X. 1941., štampanoj i u posebnim knjižicama i brošurama, a nisu trebali čekati čak do druge polovine 1943., da im u nekom, za njihove prilike vrlo skupom almanahu, neki referent statistike, kartona i službeničkih listova soli pamet i daje im - post festum - smjernice za rad i odgoj omladine u ustaškom duhu.

Odbijam od sebe tvrdnju, da sam sina odgojio u ustaškom duhu.⁴⁵ Nikada nisam bio zadojen ideološkim ni praktičnim frankovlukom, pa ni ustaštvom, koje nije moglo da zagrije ni mene ni sina mi. To nam nikada nitko i ničim ne može dokazati. Mi nismo ni javni ni tajni ili prikriveni ustaše. Moj sin nije nikada bio članom frankovačkih ni ustaških organizacija ni prije ni za NDH, a isto tako ni ja.

Kad bi moj sin bio ustaški odgojen, ne bi bio domobran, nego ustaša i pripadnik t.zv. ustaške vojnice. A što je bio domobranski časnik, odgovorit mi je da je baš po ustašama sveučilištarcima bio na to prisiljen da se 1941. sačuva i na taj način zaštiti, jer nije bio njihov pristaša, nego protivnik. A u vojsku je svakako morao da ide. Ne će se valjda tvrditi, da je išao s veseljem i oduševljenjem. Kad je išao u vojsku imao je 23 godine; bio je punoljetan, pa kojim pravom mi se sad i on predbacuje? da je stajalo do mene sigurno je da ne bi išao u vojsku, a kad je već morao ići, brinuo sam se dok mi je to polazilo za rukom, da ne ide nas frontu i da se ne bori protiv N(arodno) O(slobodilačke) V(ojske), što mi je i uspijevalo sve tamo do proljeća 1943. Niti sam ja, niti je moj sin ikakav ustaški ideolog, niti nas se smije i može poređivati s nekakvim koljačima i stavljati nas u isti red s njima.

Imam međutim nepobitni dokaz, da me ustaše nisu gledali s povjerenjem, nego naprotiv mnogi od njih s prijetnjom i mržnjom još od nekada, a naročito od 1932. godine. Pred Božić te godine dobivam kao koprivnički učitelj prijeteće pismo s potpisom "Ustaša". U njem mi se prijeti vješanjem, jer nisam dobar Hrvat, nego izdajica, a istodobno me tadašnji diktatorski režim umirovljuje pod silu sa 17 g. službe, jer nisam bio dobar Jugoslaven-režimlja.⁴⁶

I za NDH šalju se protiv mene tužbe i denuncijacije većinom anonimno i poduzimaju se akcije, da mi se škodi. Tuži me među ostalim i jedan zagrebački ravnatelj škole onako usput u jednoj svoj predstavi u kojoj glorificira sebe, a napada druge, a drugi put direktno, ali anonimno. Predstavka je bila u rukama samoga Pavelića, pas je tim

⁴⁵ Sin Berislav, rođ. 2. VI. 1918. godine, bio je statistički činovnik. Oženio se sa Šteficom i imao je dvoje djece, Miljenku i Mladena. Za vrijeme rata bio je domobran, što mu je bila prepreka u razvoju karijere poslije 1945. godine.

⁴⁶ U ovom spisu spominje se fotografija prijetećeg pisma, ali ju ne posjedujem.

povodom tražen o meni poseban izvještaj. Protiv mene i još dvojice referenata piše tužbu i neka "Ana", a anonimnu kartu šalje i jedan učitelj iz garešničkog kotara. Protiv mene su i neki ustaše iz Zagreba, naročito prof. Ivan Brkić,⁴⁷ Stjepan August i sin mu Tihomir te Anto Štitić,⁴⁸ a u samom ministarstvu nisam simpatičan mnogima (stari hrvatski jal i zloba) a naročito prof. Paveliću⁴⁹ i Perišiću.

Ovim ispravljam tvrdnju optužnice, da sam došao u ministarstvo prosvjete NDH po preporuci ustaše Luke Milinkovića⁵⁰ i tvrdim: Nisam došao u ministarstvo za vrijeme ustaša i po preporuci ustaše Luke Milinkovića, nego sam tamo osnutkom NDH zatečen i zadržan na istom mjestu i položaju na kojem sam bio još od 1939. za vrijeme bivše banovine Hrvatske. (došao sam tamo po preporuci i zagovoru Rude Oreškovića, Franje Marinića,⁵¹ Stjepana Kranjčevića, Zvonka Miholjevića, Pere Horvata, Slavka Kolara i Vilka Kolara). Zadržan sam samo kao što su zadržani i mnogi drugi činovnici HSS-ovci, pa i SDS-ovci⁵² (Cesar, Bregovec, Petelka, Kostelac, Kostelić, Pevalek, Buzdon, Venko, Tunkl i dr.), te Jerežaši⁵³ (Posavec, Gostinčar, Širola, Perić i dr.).

Protivna tvrdnja optužnice ne odgovara stvarnosti. Ona je mogla nastati samo na temelju prvog zapisnika o mom preslušanju od 5. srpnja 1945. sastavljenom u maksiromskom logoru, kojeg ja ne priznajem i ne mogu priznati za svoj, makar da sam ga vlastoručno potpisao. Taj zapisnik nema uopće pravilne i propisane forme. Molim, neka se sud uvjeri o tom uvidom u taj zapisnik. Izjave, koje se meni u njemu pripisuju, iznesene su u trećem licu, a ne u upravnom govoru. U njem nisu moje originalne izjave i priznanja.⁵⁴

S raspadom Pavelićeve političke grupe nakon diktature nemam nikakove veze, jer nisam bio frankovac. Već kao gimnazijalac simpatizirao sam s političkom grupom Dra Mile Starčevića, koja je bila ogorčeni protivnik frankovaca, a pristaša i zagovornik suradnje sa Srbima.⁵⁵ Kasnije sam ideološki simpatizirao s nasljednicom te grupe: Hr-

⁴⁷ Ivan Brkić, rodom iz Like, urednik *Ličkog kalendara*.

⁴⁸ Anto Štitić (Tuzla, 1915. – 1946.). Ustaškom pokretu pristupio je na Zagrebačkom sveučilištu i Pavelić ga je imenovao u travnju 1941. u ustaški nadzorni stožer. Pored povjereništva RAVSIGUR-a bio je i dužnosnik u zapovjedništvu Ustaške mladeži u Zagrebu, a kao upravitelj IV. ureda Ustaške nadzorne službe kontrolirao je državne činovnike.

⁴⁹ Josip Pavelić (1884. - Škofja Loka, 25. V. 1945.). Brat poglavnika A. Pavelića. Završio u Zagrebu Filozofski fakultet i predavao grčki i latinski jezik u Slavonskom Brodu i Zagrebu, a već za Banovine Hrvatske radio u Odjelu nastave i bogoštovlja, zadužen za srednje škole. Bio je pročelnik Općeg odjela Ministarstva narodne prosvjete poslije 1941. i strijeljan je od partizana.

⁵⁰ Luka Milinković, bio je 1938. učitelj u Tenji kod Osijeka, a u proljeće 1939. učitelj u Križu kod Čazme.

⁵¹ Učitelj Franjo Marinić bio je za Jugoslavije predsjednik sekcije Jugoslavenkih udruženja učitelja. Mnogo se dopisivao sa Sudetom, uglavnom o sokolskim stvarima. Za vrijeme NDH bio je obješen od njemačkih vojnih vlasti kao talac.

⁵² Pristaše Seljačko-demokratske koalicije Pribičević - Maček.

⁵³ Pristaše Jugoslavenske radikalne zajednice.

⁵⁴ Očito je zapisnik bio sastavljen od voditelja zapisnika, koji je u njega stavio ono što mu je trebalo za daljnje istrage protiv hrvatskih učitelja.

⁵⁵ Mile Starčević je istupio iz Kluba stranke prava 1895. te ušao u Klub Čiste stranke prava. Godine 1897. bio je izabran u kotaru Sv. Ivan Zelina. Godine 1908. nastao je ponovno raskol u Čistoj stranci prava i Mile Starčević se odvojio stavivši na čelo Starčevićeve stranke prava. U toj je stranci bio 1910. i Svetožar Rittig, zubar Ante Pavelić, Stjepan Zagorac u Koprivnici.

vatskom zajednicom (uređivao sam jedno vrijeme u federalističkom duhu koprivnički tjednik Podravski glasnik) i Hrvatskom seljačkom federalističkom strankom, kojoj su među inim pripadali: Dr. Trumbić, Polić, Bertić, Lorković, Papratović, Hanžek, Rittig, Bazala, Srkulj, Stanić i dr. a kad se ta raspala, bio sam poput svih Hrvata opozicionalaca ideološki pristaša politike Stjepana Radića, odnosno H(rvatske) R(epublikanske) S(eljačke) S(tranke), zbog koje sam za Obznane 1924./25. bio pod policijskom paskom i s čijim sam članovima i pristašama, seljacima koprivničkim kao učitelj sarađivao na kulturno-prosvjetnom polju, što mogu potvrditi i današnji aktivni političari ministar Stjepan Prvčić⁵⁶ i Tomo Čiković.⁵⁷

Da sam još za vrijeme bivše Jugoslavije bio vjerni sluga svih protuhrvatskih režima, nije istina, kao što nije istinita ni tvrdnja u preslušnom zapisniku od 5. VII. 1945. da sam naprednim učiteljima sprečavao napredovanja i promaknuća. I to su riječi, koje nisam izjavio ja i koje su pogrešno unesene u zapisnik.

Optužnica je sama sa sobom u protuslovlju! Ako sam prije diktature glasovao uvijek za opoziciju, što u stvari i jesam, a glasovao sam za listinu Stjepana Radića, zar sam onda sluga svih protunarodnih režima? A tko onda nije bio protunarodan čovjek? Gdje je tu logika? Tvrdnja optužnice o nekoj fašističkoj liniji, također je bez ikakova oslona i dokaza.

Ja sam i kao referent ministarstva prosvjete u Beogradu branio i zaštićivao učitelje opozicionalce Hrvate i Srbe, koje su tadašnji režimlje Jerezovci prikazivali kao separatiste, antidinaste, republikance, ljevičare, komuniste, radićevce i sl. Mnogi od tih koje sam ja nekada branio i pomagao ili izlazio u susret njihovim molbama, danas su na važnim mjestima i položajima. Tako na pr.:

Bosanac Ilija⁵⁸ u ministarstvu socijalne politike, a Pazman Dragutin,⁵⁹ Munko Zlatko, Jelovica Ivan⁶⁰ u ministarstvu prosvjete, dok je Kancijan Antun⁶¹ u uredništvu Slobodnoga doma.

⁵⁶ Stjepan Prvčić (1893. – 1960.), seljak iz Koprivnice. Od 1923. bio je potpredsjednik koprivničke organizacije Hrvatske republikanske seljačke stranke, a onda se uključio u kotarski odbor HSS-a i vodio je kotarsku organizaciju Seljačke sloge. Ratno se angažirao u antifašističkoj borbi, te je bio aktivan u Gradskom NOO-o Koprivnica, bio je predsjednik Okružnog NOO-a Bjelovar i prvi predsjednik Oblasnog NOO-a za zagrebačku oblast. U ZAVNOH-u je bio član tajništva, a nakon rata bio je ministar poljoprivrede i član predsjedništva Hrvatskog sabora te istaknuti član u Narodnoj fronti.

⁵⁷ Tomo Čiković (1896. – 1986.) bavio se trgovinom žita. Od 1923. bio je predsjednik koprivničke organizacije Hrvatske pučke seljačke stranke, a od 1938. i tajnik HSS-a. Bio je vrlo aktivan u HPD "Podravec" i tu je vjerojatno i upoznao Matu Sudetu. Imao je istaknutu ulogu i poslije Drugog svjetskog rata, jer je među prvim pristupio za vrijeme rata antifašističkoj borbi te je bio predsjednik Gradskog NOO-a Koprivnica i okružnog NOO-a Bjelovar, pa zatim vijećnik ZAVNOH-a, a bio je i član na Trećem zasjedanju AVNOJ-a. U vladi formiranoj 14. travnja 1945. obnašao je resor ministra poljoprivrede i šumarstva. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru, a u jugoslavenskoj saveznoj skupštini potpredsjednik zakonodavnog odbora. Umirovljen 1954. godine.

⁵⁸ Učitelj Ilija Bosanac bio je Srbin u Smrtiću i optuživan za Stojadinovića kao komunist, te ga je Sudeta štitio. Početkom NDH morao je napustiti NDH.

⁵⁹ Učitelj Dragutin Pazman je zajedno sa suprugom Štefom otišao u partizane; Sudeta im je 1937. pomogao da služuju u istom mjestu, a 1941. je spriječio njihov premještaj u Liku.

⁶⁰ Učitelj Ivan Jelovica moli u siječnju 1939. Sudetinu pomoć, ali mu ju ovaj nije mogao dati, jer je i sam bio na odlasku iz Beograda. Jelovica je otišao kasnije u partizane.

Marković Mladen, Vernik Franjo,⁶² Potočnjak Jure, Kolar Vilko,⁶³ Franki Nikola i Pazman Štefa upravitelji su zagrebačkih škola. Zatim su tu nastavnici i učitelji zagrebačkih škola: Bruić Dane, Benković Dragica, Kranjčević Stjepan, Jelić Franjo, Mihajlović Petar, Kravar Marija, a kod prosvjetnog odbora Gradskog narodnog odbora u Zagrebu: Orešković Rude, Horvat Petar, Miholjević Zvonko. Na velikoj pedagoškoj školi je Dr. Koletić Marijan,⁶⁴ na učiteljskoj školi u Zagrebu Filipović Franjo, a kao upraviteljica učiteljske škole u Kastvu Mažuran Katica.

Dalje su kao pročelnici ili referenti okružnih ili kotarskih prosvjetnih odjela: Novak Stjepan⁶⁵ u Varaždinu, Miletić Ante⁶⁶ i Vrančić Aleksandar⁶⁷ u Bjelovaru, a Jugović Božidar i Šepić Vinko u Osijeku.

Kao referenti kod prosvjetnih odjela kotarskih Narodnih odbora su: Franjević Vinko⁶⁸ u Zagrebu, Valentaković Ivan u Sv. Ivanu Zelini, Štajcar Đuka u Krašiću, Sabol Eugen⁶⁹ u Vrbovcu, Mihaljević Krešo⁷⁰ u Sisku, Fran Danijel u Novoj Gradiški, Ljubojević Janko u Garešnici, Međimurec Matija⁷¹ i Košutić Petar u Koprivnici, Kaić Ivan i Galjer Alojzije u Đurđevcu, Sekulić Mijo u Požegi. Fuček Martin je upravitelj, a Đurišević Ivan,⁷² učitelj u Đurđevcu, Litvić Ivan je upravitelj u Molvama, a Penzinger Pavao⁷³ u Ladimirovcima i dr.

Pomagao sam dalje, danas već mrtve učitelje, koji su za vrijeme okupacije izgubili život ili u borbama bili ubijeni po ustašama ili Nijemcima kao na pr.: Kuzmiću Juri,⁷⁴ Dončević Justini,⁷⁵ Baho-Dolenec Miri, Fofonjki Franji, Dragiću Hubertu, Maštroviću Ćirilju, Mrkši Miri, Balabaniću Ivi, Počući Marku, Ivanoviću Miljenku, Franku Zvonimiru, pa i Kozarčaninu Ivi, ubijenom 1940.

⁶¹ Učitelj Antun Kancijan pisao je Sudeti 1936. iz Banjana u Makedoniji; premješten zahvaljujući Sudeti u Goričan u Međimurju, a onda u Šišljavić 1939. Otišao u partizane.

⁶² Učitelj Franjo Vernik bio je 1940. nepravедno premješten i Sudeta mu je pomogao. Kasnije partizan.

⁶³ Učitelja Vilka Kolara, sina Sudetinog učitelja Kolara u Staroj Ploščici i brata književnika Slavka Kolara, premjestio je po njegovoj želji 1937. iz Dubrave u Čazmu. Bio je aktivni partizan.

⁶⁴ Učitelj vježbaonice Marijan Koletić, kojemu je pomogao da ostane na službi u Zagrebu. Otišao u partizane.

⁶⁵ Učitelj Ivan Novak zahvaljuje Sudeti 1937. i 1938. na učinjenim uslugama. Radio je kao učitelj u Varaždinu. Bio je partizan. Ponešto je i pisao o učiteljima u NOB-u.

⁶⁶ Učitelj Ante Miletić bio je 1938. zbog komunizma otpušten iz službe i Sudeta ga je pokušao rehabilitirati. Otišao u partizane.

⁶⁷ Učitelj Aleksandar Vrančić, rođ. u Đelekovcu, imao je velikog zagovornika u Mihovilu Pavleku Miškini, a za njega intervenira kod Sudete Zlata Švarc 1. listopada 1936. moleći da Vrančić dobije mjesto u Torčecu, ali je zadovoljna i kada je iz Ribničkog Kunića dobio Legrad. Vrančić je također bio u partizanima. (Prilog 105 u obrani Sudete 1946.)

⁶⁸ Vinko Franjević bio je 1938. učitelj u Sedlarici i otišao u partizane. Sudeta mu je pomogao da učiteljicu Nadu Jelovicu rođ. Osojnak namjesti u Starom Gradcu.

⁶⁹ Učitelj Eugen Sabol je radio u Dubravi, a Stjepan Sabol u Podturnu. Oba su otišla u partizane.

⁷⁰ Učitelj Krešo Mihaljević imenovan za upravitelja škole odlukom Sudete 1937. godine.

⁷¹ Učitelj Matija Međimorec bio je 1938. učitelj u Koprivnici zahvaljujući Sudeti.

⁷² Učitelj Ivan Gjurišević zahvaljuje 1937. Sudeti što mu je pomogao da dođe u šestu grupu. Partizan.

⁷³ Pavao Penzinger je bio komunistički simpatizer i još 1. svibnja 1943. Mato Sudeta mu je isposlovao 23. travnja 1943. premještan u Drnje iz Osijeka. (– provjeriti datume, nejasno! – op. S. B.)

⁷⁴ Juraj Kuzmić bio je učitelj u Kupčini i strijeljan po vojnim vlastima NDH zbog suradnje s partizanima. Sudeta ga je 1938. štitio.

⁷⁵ Učiteljica Justina Dončević ubijena po njemačkim vlastima u Gornjoj Stubici, a dobila 1938. to mjesto.

*Zauzimao sam se dalje za: Aušperger Ceciliju i Čolaković rođ. Mužinić Ljubicu⁷⁶ (bile otpuštene zbog suradnje s partizanima), Rauš Ivana i ženu mu Zlatu,⁷⁷ Petanović Juru,⁷⁸ Rodemond Ivana i Zlatu, Širolu Marijana (bio tužen zbog komunizma),⁷⁹ Sobotu Ivana, Jelovicu Nadu, Ferenčaković Stjepana,⁸⁰ Draču Dragicu, Novaković Anđelu,⁸¹ Babić Milicu, Han Mladena⁸² i Nikolinu, Kovač Reginu i Josipu,⁸³ Majcen Antuna, Ka-
urić Ljubicu, Janić Nadu, Šorgić Zoru, Prpić Milku, Golik Zoru i mnoge druge.*

Dundi Dinki i Kezele Anki⁸⁴ te Milojević Iliji⁸⁵ i Trifunović Vladeti,⁸⁶ koji su za Jeftića bili otpušteni, posljednja dvojica kao komunisti, pomogao sam da su vraćeni natrag u službu. Svjet rođ. Javor Zori, kad je trebala da ode među partizane u šumu isposlovaao sam 1943. pred Božić najhitnije uvaženje ostavke.

Za mnoge i mnoge, kojima sam nekada pomagao ne znam danas gdje su i da li su na životu. Najveći dio navedenih bili su borci u šumama. Nekad su se obraćali na mene i ja sam im pomagao gdje god sam mogao ne gledajući na vjeru i narodnosti ili na njihovo političko i društveno ili staleško naziranje i pripadnost. Branio sam i zaštićivao ljude potrebne pomoći: slabe, nezaštićene i progonjene, kakav sam i sam nekada bio. Tu su izvatci ili ekscerpti iz brojnih pisama,⁸⁷ što su ih pisali mnogi takovi. Originale pisama imam ovdje spremne i mogu ih staviti sudu nas uvid. Značajna su u tom pogledu mnoga pisma, a naročito pisma Vilka Kolara (40 i 42), Stjepana Novaka (68), IVANA Sobote (106), Rude Oreškovića (77), Milivojević Pere⁸⁸ (dokaz br. 58), Valentaković Ivana (dokaz br.101), Ferenčaković Stjepana (107). Novak se boji fašizma i 1937. otvoreno mi o tom piše, Sobota⁸⁹ otvoreno napada tadašnju vladinu stranku J(-ugoslavensku) R(adikalnu) Z(ajednicu) i učiteljske klubove te stranke i učitelje koji se u njih upisuju, a Orešković Rude kao moj nasljednik u Beogradu priznaje, da sam štutio

⁷⁶ Ljubica Čolaković rođ. Mužinić bila je učiteljica u Brčkom i po mužu rođakinja Rodoljuba Čolakovića. Sudeta joj je pomogao da 1937. dobije mjesto u Brčkom, kao i da u početku NDH ne bude izložena progonu.

⁷⁷ Ivan i Zlata Rauš bili su učitelji; na molbu Stjepana Leppea premjestio je Sudeta oboje u Hrvatsko zagorje.

⁷⁸ Učitelj Jure Petanović otišao je u partizane, a 15. veljače 1941. dobio je premještaj u Pribić.

⁷⁹ Marijan Širola, učitelj u Markuševcu, optuživan je zbog komunizma, ali su ga branili ban Ružić i Magarašević.

⁸⁰ Stjepan Ferenčaković, učitelj u Grubišnom Polju.

⁸¹ Učiteljica Anđela Novaković, čiji je muž bio Srbin, bila je 1942. umirovljena.

⁸² Učitelj Mladen Han bio je zahvaljujući Sudeti premešten u Lovas, a 1942. u Slakovce, odakle je otišao u partizane.

⁸³ Učitelja Josipa Kovača namjestio je 1937. u Kaptolu kraj Požege, premjestivši ga iz Dubrave. Otišao u partizane.

⁸⁴ Učiteljica Anka Kezele bila je otpuštena iz službe, pa joj je 1937. Sudeta pomogao da se vrati u službu.

⁸⁵ Učitelj Ilija Milojević bio je otpušten 1936. iz službe kao komunist, a Sudeta mu je pomogao da bude ponovno zaposlen.

⁸⁶ Učitelj Vladeta Trifunović, Srbin, bio je otpušten iz službe radi komunizma, ali je vraćen u službu zalaganjem Sudete.

⁸⁷ Ova pisma nisu pridodana ovoj kopiji obrane.

⁸⁸ Učitelj Pero Milivojević radio je 1938. kao učitelj u Lasovcu.

⁸⁹ Učitelj Ivan Sobota molio je 1938. da ga se imenuje za ravnatelja škole u Kalihovcu. U jednom posebnom pismu izvijestio je Sudetu o osnivanju JRZ klubova u đurđevačkom kotaru. (Prilog 106 u obrani Mate Sudete 1946.) (Ostavština Mate Sudete). Sobota je kasnije postao partizan.

naše ljude i čuvao ih, to će reći i u Zagrebu. Moj položaj može samo on razumjeti, koji je bio na mom mjestu.

DA SAM BIO FAŠIST ZAR BI MI LJUDI OVAKO OTVORENO PISALI I USUĐIVALI SE PISATI? i ZAR BIH JA KAO FAŠIST kakovim me hoće prikazati optužnica BRANIO I ZAŠTIĆIVAO ANTIFAŠISTE? NI FAŠIST KAO NI USTAŠA NIKAD NISAM BIO i ovim također pobijam optužnicu.

Glasovao sam nekad za listu Stjepana Radića. Za vrijeme beogradske diktature 1931. i 1935. glasovao sam za vladinu listinu kao i tolike tisuće ostalih činovnika pod pritiskom ili pod silu. Zar je to naše glasovanje dokaz pristajanja ili slaganja s političkom strankom ili režimom za koji smo morali glasovati, ako nismo htjeli da izgubimo službu. Bilo je tisuće i tisuće takovih glasača koji su sa stidom na obrazima i s bolom i ogorčenjem u duši morali ići na biralište da glasaju protiv svog vlastitog uvjerenja. Zar su to sve protunarodni ljudi i sluge svih protunarodnih režima?

A zar ja osobno nisam dosta stradao: bio denunciran, pod istragama, policajnom paskom, premještavan, a g. 1932. i umirovljen sa 17 godina i 3 mjeseca službe, te sam vjerojatno tada bio jedan od najmlađih državnih službenika - umirovljenika.

Pa i nakon takovoga mog glasanja pod silu nisam bio fašist, niti sam postao protunarodan čovjek, što dokazuje, da sam između 1936. i 1939. kao referent ministarstva u Beogradu pomagao i zaštićivao tolike učitelje i braću Srbe i Hrvati i ako su bili sumnjičeni zbog ljevičarstva, komunizma, republikanstva, separatizma, radićevštine i sličnih stvari. Da sam pomagao sirote i potrebne dokazujem ovdje i pismima današnjeg aktivnog ministra narodne vlade Hrvatske msgra Dra Svetozara Rittiga, koji mi se u ono doba također obraćao i s kojim sam stajao u dobrim odnosima, što nije pogreškom uneseno u zapisnik od 5. VII. 1945.

TAKAV SAM OSTAO I ZA NDH!

I tu sam, i ako nisam bio personalni referent pomagao i pomogao mnogima svojim molbama kod onih koji su bili u većoj moći i mogućnosti nego ja. U mnogo slučajeva nisam uspio, ali sam pokušavao, a i to je bilo često skopčano s opasnošću za mene i bilo je mnogo u prilikama u kakovim smo se nalazili kroz četiri duge i teške godine. Dokazujem to originalnim pismenim izjavama: Janić Nade, Svjet Zore, Ferenčaković Stjepana, Šorgić Zore, Stamenković Zlate, Pezelj Josipa,⁹⁰ Valentaković Ivana,⁹¹ Penzinger Pavla i Bruić Dane, pa originalnim pismima: Babić Milice, Novaković Anđele, Host Adalberta, Petanović Jure, Han Mladena, Litvić Ivana, Fuček Martina, Mirilović Margice, Jelić Tomislava, Barišić Ivana.

Na temelju svega naprijed navedenog molim gg. suce, da me izvole riješiti od optužbe, jer se ne osjećam krivim. Nadam se tome tim više, što sam, da sam i bio kriv već dosta kažnjen povlačenjem po logorima i pritvorom te tim da sam nakon 30 godina službovanja danas tako reći već 16 mjeseci na ulici bez službe, bez plaće i ikakvih sredstava za život. Nadam se tome i zbog toga, što je djelo zbog kojeg me se optužuje

⁹⁰ Učitelj Josip Pezelj bio je 1937. upravitelj Učiteljskog doma u Beogradu; ostao je u Beogradu i nakon što je Sudeta morao otići iz Beograda 1939. godine.

⁹¹ Učitelj Ivan Valentaković bio je zaručnik Vesne Ugrinović; Sudeta je pomagao oboma i 1937. i za vrijeme NDH. Valentaković je otišao u partizane

obuhvaćeno Ukazom o amnestiji i pomilovanju od 3. kolovoza 1945. čl. 1. točka 3., pošto u vrijeme kad je pisan inkriminirani članak nisam bio nikakav šef ili rukovodilac činovničkog aparata, koji se po čl. 2. točka 4. istog ukaza izuzima od amnestije.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

U Zagrebu, 4. rujna 1946. M. Sudeta, v.r.

LITERATURA

1. Božićević, M. *Od Garića do Ilove*. Bjelovar, 1938.
2. Kolar-Dimitrijević, M. Podravski trolist: učitelji Đuro, Mate i Zlata Sudeta. // *Podravski zbornik* 31, Koprivnica, 2005.
3. Kolar-Dimitrijević, M. Vrbovački župnik Stjepan Pavunić. // *Vrbovečki zbornik*, Vrbovec, 1955.
4. Kovačić, M. *Stjepan Pavunić – Virovac, vrbovečki i koprivnički župnik*. Koprivnica, 2001.
5. Strugar, V. Časopisi za odgoj i izobrazbu u Hrvatskoj u XX. Stoljeću. // *Anali za povijest odgoja*, sv. 2, Zagreb, 2003.
6. *Tko je tko u NDH*. Zagreb, 1997.

Mira Kolar Dimitrijević, Zagreb

(Summary)

TOWARD THE BIOGRAPHY OF A TEACHER MATE SUDETA (1896 – 1988)

Mato Sudeta, a brother of a poet Đuro Sudeta, was born in Stara Ploščica near Bjelovar in 1896, and died in Zagreb in 1988. His life is an example how hard it is to live in four different systems and what were the problems that teachers had to face, especially those who were more capable and versatile. Mato Sudeta was a poet, writer, researcher of history of education of Koprivnica and its surroundings, and head of the branch of the Association of Croatian Teachers in Koprivnica, to finish his carrier as an administrator in a construction company after an attempt to become a neutralizer of the above pressures to teachers in Croatia.

Although this study does not give a complete biography of Mato Sudeta it is a mirror of one difficult period of time and at the same time indicator that dignity could have been saved only with honest work and good relationships among colleagues.

Key words: Sudeta, Mate, biographies, teachers, history of education, Croatia, 1914-1945